

FRAMTIDENS BETALMEDEL

11 perspektiv på betalsystem i förändring

FRAMTIDENS BETALMEDEL

11 perspektiv på betalsystem i förändring

2008:1

Om denna bok

Denna antologi bygger på ett seminarium med titeln Framtidens betalmedel, som arrangerades den 5 februari 2008 i ett samarbete mellan SparbanksAkademin och Handelns Utvecklingsråd. Den gemensamma ambitionen är att lyfta fram ett antal viktiga aspekter på betalmedlens utveckling till en bredare diskussion.

SparbanksAkademin

SparbanksAkademin är en ideell förening som värnar om sparbanksfärens gemensamma värderingar och historia. Det innebär bland annat att främja sparsamhet och att verka för det lokala samhällets utveckling och en långsiktigt hållbar ekonomi. Medlemmar i SparbanksAkademin är sparbanker och sparbanksaktiebolag, sparbanksstiftelser och Swedbank.

www.sparbanksakademin.se

Handelns Utvecklingsråd

Handelns Utvecklingsråd är en kollektivavtalsstiftelse, där arbetsgivarorganisationerna Svensk Handel och Arbetsgivarföreningen KFO, samt arbetstagarorganisationerna Akademikerförbunden, Handelsanställdas förbund samt Unionen, tillsammans slutit en överenskommelse som innebär att delar av branschens löneutrymme avsätts till handelsforskning.

www.hur.nu

HANDELNS
UTVECKLINGSRÅD

SparbanksAkademin

Förord

HELA VÅRT BETALSYSTEM står inför en genomgripande omvandling. Harmonisering av det europeiska regelverket för betalningar, ny kortteknik och en ny paneuropeisk infrastruktur för betalningar öppnar upp för stora förändringar på marknaden.

Ett betalsystem ska vara tryggt, säkert och effektivt. Ett välfungerande betalsystem är en nyckelfaktor för att vårt samhälle överhuvudtaget ska fungera. Men för den enskilde kunden är betalsystem mest något som bara ska fungera.

De flesta svenskar har ett starkt förtroende för kontanter – man vet att de gäller överallt. När våra pengar blir till elektronisk information är trovärdighet något som måste erövas med hjälp av praktiska fördelar och en osviklig funktionalitet i systemet. Internetbankernas framgång har banat väg för att användarnas förtroende, för alla former av elektroniska betalningar, är starkt idag. Denna trovärdighet är en väsentlig byggsten för framtidens betalmedel.

Kontanterna är dyrbara att hantera och ökar risken för rån i alla led – mot individen, mot handeln och mot bankerna. Därför har kortbetalningarna snabbt vunnit mark och svarar nu för merparten av överdisk-betalningarna i Sverige. Kortbetalningarna kommer att fortsätta att utvecklas och bli säkrare, snabbare och enklare.

Samtidigt kommer det säkert att komma tekniska lösningar som gör att vi också kan hantera mindre köp och utbetalningar med elektroniska pengar i stället för kontanter. I en sådan lösning ligger dock en rad frågor som kräver en diskussion om våra krav på en ”elektronisk plånbok”.

Inte bara de existerande betalmedlen kommer att utvecklas – även den infrastruktur som idag driver betalsystemet kommer att förändras. Det sker genom den ökade konkurrens som harmoniseringen med Europa banar väg för. Nya aktörer – från handeln, telekomföretag och dataföretag – som är vana att hantera stora volymer och har stora kundbaser att luta sig mot, kommer att slå sig in på betalmarknaden.

I många fall kommer våra enkla betalningar i butiken på hörnet att processas av europeiska storföretag.

I denna skrift har vi samlat ett antal perspektiv på betalfrågorna. Ambitionen är att ge en övergripande bild av de problem och möjligheter som betalsektorn idag står inför. Avstampet har skett i det seminarium om Framtidens betalmedel som Handels Utvecklingsråd och SparbanksAkademin tillsammans arrangerade i Stockholm i början av 2008. Där deltog en rad nyckelpersoner inom betalsektorn i debatten. Flera av dem har också välvilligt medverkat med inlägg i denna skrift.

Vi hoppas att det ska vara intressant läsning som stimulerar till en bred diskussion om vilka krav vi gemensamt vill ställa på framtidens betalmedel.

Stockholm i april 2008

Christer Svedebäck

verkställande ledamot, SparbanksAkademin

Andreas Hedlund

Handels Utvecklingsråd

Kontanter och betalningar – hur ser framtiden ut?

Det kontantlösa samhället är lika långt borta som en gång det papperslösa samhället visade sig vara. Även om kontanterna fortsätter att minska i betydelse, kommer det att finnas behov av sedlar och mynt. Men vi kommer också att se nya tekniska betalningslösningar och inte minst den trådlösa kommunikationen kommer att ha betydelse för nya betalningsmöjligheter.

Lars Nybergs tal vid seminariet Framtidens betalmedel publiceras här i sin helhet med tillstånd från Riksbanken. Talet hållet den 5 februari 2008. (Ingressen ovan ingår inte i talet.)

Lars Nyberg
vice riksbankschef, Riksbanken

RIKSBANKEN ÄR för de allra flesta människor förknippad med pengar. Det är inte så konstigt. Det är vi som förser landet med sedlar och mynt och på varje sedel kan man läsa riksbankschefens namnteckning.

Men vi bryr oss inte bara om sedlar och mynt, som ju är medel för att sköta betalningar. Vi bryr oss om betalningar i en mycket vidare mening. Det hänger samman med att riksdagen bestämt att vi, som en av våra uppgifter, ska värna om ett säkert och effektivt betalningsväsende. Det betyder helt enkelt att vi ska verka för att det finansiella systemet i Sverige är så beskaffat att människor (och företag) kan sköta sina betalningar på ett säkert sätt – och dessutom till rimliga kostnader. När vi talar om ”finansiell stabilitet”, vilket vi ofta gör, är det i grunden möjligheten att göra betalningar säkert och effektivt som vi menar.

Att riksdagen gett oss denna uppgift är naturligtvis ingen tillfällighet: Om inte människor får sina löner och om inte banker och företag kan fullgöra sina betalningar så får detta snabbt stora effekter i samhället. Det är därför finansiell stabilitet handlar om hur banker och finansiella marknader fungerar och om hur säkra och effektiva olika tekniska betalningssystem är – till vardags, men också i krissituationer.

Pengar är utmärkta som betalningsmedel – så länge vi tror på att de har något värde. Tappar vi den tron återstår bara att börja byta varor med varandra och det finns många beskrivningar över hur klumpigt och kostsamt detta blir, även från modern tid. Det är därför riksdagen gett oss i Riksbanken vårt uppdrag att upprätthålla ett fast penningvärde.

Men inflationsmålet och dess bakgrund är inte vad jag ska prata om idag. Idag handlar det om kontanter och andra sätt att göra betalningar. Och här har den tekniska utvecklingen, precis som på så många andra områden, i hög grad förändrat verkligheten.

Minns ni lönekuverten? I löneförhandlingarna diskuterar man fortfarande ibland ”hur mycket pengar det ska bli i lönekuverten”. Men numera är lönekuverten en metafor. Vi som har sett dem i verkligheten blir allt färre. Själv glömmer jag aldrig när jag arbetade på ett sågverk i Ångermanland och kamrern från kontoret kom ner med lönekuverten på fredagen. När man fick lönen i handen kände man verkligen att man utträttat någonting under veckan. Idag får vi ju alla lönen insatt på vårt bankkonto, direkt överförd från arbetsgivarens konto. Det är naturligtvis mycket effektivare. På sågverket fick kamrern åka till banken i Härnösand för att hämta ut pengarna och sedan räkna upp dem på kontoret innan han kunde vandra ner till oss och dela ut kuverten. Det tog honom hela dagen. Men jag kan inte neka till att det var en annan känsla att öppna lönekuvertet än det är att sprätta upp kontobeskedet från banken.

Just den ökade användningen av bankkonton kom att revolutionera betalningarna i Sverige. Med bankkontona som bas kunde en mängd nya betalningsinstrument utvecklas. Checkarna byggde på bankkonton och det gjorde också postgiro och bankgiro. Detsamma gäller för dagens kortbetalningar och Internetbetalningar.

Vilka är då dagens trender på betalningsområdet? Och vad tror vi händer framöver? Är vi, som vissa hävdar och några förespråkat, på väg mot ett kontantlöst samhälle? ”The end of the cash era” var rubriken på framsidan av The Economist för ett knappt år sedan.¹⁾ Är det ett rimligt scenario? För att närma mig något slags svar på dessa frågor, eller i alla fall en kvalificerad gissning, ska jag börja med att se lite närmare på vad som har hänt under de senaste årtiondena.

Kontanta betalningar har minskat i betydelse

Jag börjar med kontanterna. Kontanta betalningar svarar fortfarande för en stor andel av antalet transaktioner i den svenska ekonomin. Men

1) The Economist, 17-23 februari 2007

2) Den sista december 2007 uppgick utelöpande sedlar och mynt till 114 miljarder kronor. Sveriges riksbank.

det förvånar väl ingen om jag säger att de stadigt minskat i betydelse under de senaste decennierna. Som procent av BNP har andelen sedlar och mynt i omlopp (M0) mer än halverats sedan 1950-talet, från cirka 10 procent till omkring 3,5 procent.²⁾

Under de senaste femton åren har emellertid utvecklingen planat ut. Användningen av kontanter har inte minskat på samma sätt som tidigare. M0 i nominella termer har faktiskt ökat. Tittar vi på statistiken över uttag i uttagsautomaterna så finner vi att det samlade transaktionsvärdet har legat ganska konstant runt 275 miljarder kronor per år under hela 2000-talet. Antalet kontantuttag har legat runt 320 miljoner.

Betyder detta att vi nått en nedre gräns för hur mycket kontantanvändningen kan minska? Är det slut på segertåget för de kontobaserade betalningarna? Jag tror inte vi ska vara säkra på det. Kontanter är fortfarande dyra att transportera och hantera och senare års ökade rånrisk har inte gjort hanteringen billigare. I slutändan är det vi som konsumenter som på olika sätt betalar de kostnaderna. Men att vi svenskar gillar våra kontanter mer än de flesta bedömare trodde för några år sedan, det måste vi nog konstatera.

Hur har då de kontobaserade betalningsinstrumenten utvecklats?

Användningen av kort har ökat snabbt

Kortbetalningar har ökat snabbt i Sverige under de senaste åren. På tio år har värdet av betalningar med kort nära nog fyrfaldigats och antalet betalningar med kort mer än sjufaldigats. För sex år sedan, 2002, gjordes för första gången fler kortbetalningar i betalningsterminaler än kontantuttag via uttagsautomater. I den senast tillgängliga statistiken, från 2006, var kortbetalningar i betalningsterminaler tre gånger vanligare än kontantuttag via uttagsautomater.

Om man räknar i antal betalningar är kort numera det mest använda kontobaserade betalningsinstrumentet. I likhet med kontanter används kortbetalningar främst för betalningar som sker vid själva transaktionstillfället. Enligt en Temoundersökning från 2006, använde 45

procent av de tillfrågade kort som betalningsmedel vid minst fyra av fem inköp.³⁾ Värdet på en genomsnittlig kortbetalning har i det närmaste halverats under de senaste tio åren, från ungefär 730 kronor till ungefär 380 kronor. Vi använder alltså i allt högre utsträckning kort för att betala mindre belopp. På detta sätt verkar kort alltmer fungera som substitut till kontanter. Och det särskilt för yngre personer, vilket framgår av en studie som Riksbanken nyligen har publicerat.⁴⁾

Den ökade användningen av kort är för övrigt en internationell trend. Om vi exempelvis ser till utvecklingen i våra nordiska grannländer kan vi se att kortbetalningar har haft en snabb tillväxt även i dessa länder.

När det gäller valet mellan bankkort och kreditkort är det tydligt att de svenska kortanvändarna föredrar bankkort. Under 2006 användes bankkort vid ungefär 80 procent av alla betalningar med kort. Betalkort och kombinerade betal- eller kreditkort dominerar den återstående delen av kortbetalningarna.

Checken har försvunnit

Kortbetalningar har som sagt var börjat ersätta betalningar med kontanter av mindre belopp. De har också ersatt en stor del av checkbetalningarna i Sverige. År 1990 gjordes var sjunde transaktion med check. Checkbetalningarna svarade för drygt en tiondel av värdet för icke-kontanta betalningar. Idag svarar checkbetalningarna bara för några tiondels procent av såväl värdet på betalningarna som av antalet transaktioner.

Checkens död i Sverige är intressant, för den var snabb och oväntat smärtfri. Historien är följande: Checkhanteringen blev med tiden alltmer olönsam för bankerna. Kostnaderna ökade, men ingen av bankerna vågade ta steget att verkligen debitera kunderna för dessa kostnader. Man oroade sig för att svenska folket betraktade betalningar med check som en nedärvd rättighet och därför skulle protestera högljutt. Men där hade man fel. När en av bankerna i början av 1990-talet till sist bestämde sig för att ta ut en avgift på femton kronor per check (och de andra följde efter) så försvann bara på något år större delen av checkbetalningarna – och dessutom utan politiska konvulsioner.

3) Allmänhetens syn på bankerna, Temouundersökning, mars 2006. Svenska Bankföreningen.

4) Bergman, Guibourg och Segendorf, *The costs of paying – private and social costs of cash and card*, Working Paper Series (no. 212), Sveriges riksbank, september 2007.

Anledningen var att det fanns utmärkta substitut som var kostnadsfria och som marknadsfördes av bankerna, i första hand kort och gireringar. När konsumenterna upptäckte detta blev sorgen över checkens död inte så betungande.

USA har alltid varit checkens förlovade land. Här har konsumenterna av tradition skickat en check i ett kuvert när de ska betala till exempel sin el- eller teleräkning. Bolaget som fått checken har sedan skickat den vidare till banken som gjort en överföring av pengarna och sedan skickat tillbaka checken till konsumenten. Tonvis av checkar har på detta sätt dagligen farit kors och tvärs över den amerikanska kontinenten. Men även i USA har på senare år checkanvändningen börjat avta.

Gireringar, överföringar och autogiro används för de större betalningsflödena

Gireringar och autogiro används för återkommande och i sammanhanget relativt större betalningar, som till exempel månadsräkningar, och ofta med någon man har ett avtalsförhållande med, exempelvis elbolaget och telebolaget. I termer av värde står gireringar, överföringar och autogiro för en mycket stor del av betalningsflödet mellan privatpersoner, företag och offentliga sektorn. Tidigare stod de även för en stor del av antalet icke-kontanta transaktioner, men sedan några år tillbaka görs fler kortbetalningar än gireringar, överföringar och autogiro.

Idag har cirka 80 procent av de svenska hushållen tillgång till Internet. Det har lett till att allt fler använder bankernas Internetbanker. De traditionella kontobaserade betalningsinstrumenten har anpassats till denna nya betalningskanal. I vissa banker är mer än hälften av gireringarna Internetbaserade och andelen ökar snabbt. Kunderna kan också i allt högre utsträckning få fakturorna direkt via Internettjänsten, så kallad e-faktura.

Minns ni hur man köade framför bank- eller postkassan för att betala sina räkningar en gång i månaden? Några betalar fortfarande på det sättet, men de blir allt färre. De allra flesta som har möjlighet föredrar att sitta framför den egna datorn framför att hänga i kassakön.

Men det har inte bara blivit bekvämare att betala, det har också blivit billigare. Betalningar över disk, checkar, kontantuttag och pappersbaserade girobetalningar är dyra att producera. Elektroniskt initierade betalningar som till exempel autogiro, överföring via Internetbank och korttransaktioner är väsentligt billigare. Det är inte så konstigt att vi under den senaste tjugoförårsperioden i stor utsträckning övergått från pappersbaserade till elektroniskt initierade betalningar.⁵⁾ Det är säkert en utveckling som kommer att fortsätta.

Marknaden utvecklas

Allt detta jag talat om rör det vi kan kalla traditionella betalningsmedel och betalningsinstrument. Även Internetbetalningarna är i grunden traditionella i den meningen att de överför pengar mellan konton.

Under 1990-talet var det många, inte minst inom centralbanksvärlden, som trodde att elektroniska pengar (e-pengar) skulle ersätta om inte alla, så åtminstone en stor del av de mindre betalningar som görs med sedlar och mynt. Lite förenklat kan man säga att e-pengar är pengar som överförs från till exempel ett konto i en bank till någon form av datamedia, där de lagras för att sedan kunna användas för betalningar. Lagringsplatsen kan vara en mikroprocessor inbyggd i ett plastkort – så kallade kontantkort – men den kan också vara minnet på en dator eller en central server – så kallade nätverkspengar.

I Sverige finns idag ingen landsomfattande utgivning av e-pengar. Det har dock funnits. 1998 lanserade några av bankerna det så kallade Cash-kortet, som var ett förbetalt kontantkort som var tänkt att ersätta sedlar och mynt vid transaktioner av små belopp vid mindre försäljningsställen. Det blev, får man väl säga så här efteråt, en flopp. Konsumenterna gillade det aldrig. Kanske fanns det för få laddningsställen, kanske var de vanliga bankkortet för nära substitut, kanske tyckte man att bankerna borde ha betalt lite ränta på pengarna även när de överförs till Cash-kortet? Hur som helst gick det som det gick. Som mest uppgick antalet transaktioner under ett enskilt år till 4,2 miljoner transaktioner. Cash-kortet upphörde slutligen under hösten 2004.

5) Under 2006 var 85 procent av alla gireringar och överföringar elektroniskt initierade, resten var pappersbaserade. I termer av värde var 96 procent av dessa betalningar elektroniskt initierade. Sveriges riksbank.

6) Elektroniska pengar ur ett centralbanksperspektiv, anförande av Stefan Ingves, Sveriges riksbank, 4 mars 1998.

Det är dock inte bara i Sverige som utvecklingen gått trögt. Även i övriga Europa har det gått långsammare än förväntat. Det finns visserligen länder där förbetalda kontantkort – liknande vårt Cash-kort – används i förhållandevis hög utsträckning, och jag tänker då framför allt på Belgien och Nederländerna. Sammantaget är dock användningen av förbetalda kontantkort blygsam.

Vad som har växt under senare år är användningen av så kallade serverbaserade nätverkspengar. Bolag som hanterar förbetalda betalningar på Internet, så kallade e-betalningsbolag, har blivit allt vanligare. Genom att använda dessa bolag behöver vare sig köpare eller säljare uppge känslig information – som kortnummer eller kontonummer – på Internet. Det mest kända e-betalningsbolaget är PayPal, som är registrerat i Luxemburg, men som agerar i hela världen.

För ganska exakt tio år sedan höll nuvarande riksbankschefen Stefan Ingves ett tal på temat ”Elektroniska pengar ur ett centralbanksperspektiv”. Han sa då bland annat att ”det är mycket på gång på många håll i världen när det gäller e-pengar, men det breda genomslaget låter ännu vänta på sig”. Den sammanfattningen kan nog sägas hålla än idag.⁶⁾

Men all utveckling är inte knuten till e-pengar. Mobiltelefonen används numera också för att göra betalningar. Vi kan till exempel betala våra resor med buss och tunnelbana genom att skicka ett sms. Någon sekund senare får man ett sms tillbaka från operatören, som bekräftar att man har köpt en biljett och som kan visas för chauffören eller konduktören. Har man ett kontantkort dras kostnaden direkt, i annat fall kommer den på telefonräkningen.

Det finns butiker som börjat använda kontantkort. På en kaffekedja i Stockholm kan man för tjugo kronor köpa ett plastkort och sedan ladda det med kontanter i någon av kedjans butiker. Använder man kortet får man rabatt när man köper kaffe och smörgåsar. Även bullar och andra varor berättigar till rabatt. Det är uppenbart rationellt i hanteringen på försäljningsställena och dessutom uppskattat av konsumenterna.

Alla vi stockholmare kan ju också glädjas åt biltullarna, där avgiften, när väl den automatiska registreringen skett vid passage av betalnings-

stället, lika automatiskt dras från våra bankkonton. De tekniska innovationerna är många, även när det gäller kontobaserade betalningar.

Och hur ser framtiden ut...?

Vi som arbetar på Riksbanken har som en viktig uppgift att bedöma hur den svenska ekonomin kommer att utvecklas framåt i tiden. Detta har gett oss en stor ödmjukhet inför konsten att göra träffsäkra prognoser. Jag ska därför avstå från alla bestämda uttalanden om vad som kommer att ske inom betalningsområdet. Utvecklingen är mycket tekniskt betingad och jag är ingen tekniker. Men låt mig komma med några reflektioner och några gissningar.

Jag tror att det "kontantlösa samhället" är lika långt borta som det "papperslösa samhället" var när man började tala om det en gång i tiden. Det kommer alltid att finnas ett behov av sedlar och mynt, även om de kontanta transaktionerna fortsätter minska som andel av BNP. Kontanter är ett effektivt betalningsmedel för vissa ändamål och kommer att fortsätta att vara det.

Nästa generation kommer att använda kort i mycket högre utsträckning än vi gör nu, även för mindre transaktioner. Det finns banker som idag, med föräldrarnas tillstånd, ger enkla bankkort till barn som är tretton år och äldre. Dessutom kommer betalningar via sms att växa i betydelse. Mobiltelefonerna har kommit för att stanna.

Korten kommer att utvecklas tekniskt. De blir säkrare med chip i stället för magnetremsor och de får flera olika funktioner – id-kort, körkort, pass? Tekniken verkar inte ha några gränser här. Möjligheterna att kommunicera trådlöst ökar användningsområdena ytterligare.

Användningen av e-pengar kommer att växa. Inte cash-korten, där finns för goda substitut, men de serverbaserade nätverkspengarna. När e-handeln ökar behövs också säkra e-betalningar.

Jag tror slutligen att pappersbaserade betalningar kommer att gå sovdöden till mötes, precis som checkarna en gång gjorde. De är dyra för bankerna och opraktiska för konsumenterna. Om några år får vi se dem på tekniska museet. ■

Betalmedlens historia

2

Guld och silver blev tidigt de viktigaste ingredienserna när människan utvecklade sitt betalsystem. Men redan romarna kom på hur man kunde urholka värdet vid ekonomiska kriser, när man ersatte silverdenaren med kopparmynt. Sveriges första mynt gavs ut cirka år 995 av Olof Skötkonung. Sverige blev först i världen att ge ut papperssedlar år 1661, ett äventyr som höll på att sluta med en avrättning av utgivaren...

Ian Wiséhn
museichef, Kungliga Myntkabinettet

DET FINNS INGEN som äger en kristallkula som berättar om hur våra pengar kommer att se ut eller fungera om 50 eller 100 år. Det finns naturligtvis många färdriktningar. Men en sak vet vi med säkerhet, nämligen att ingen typ av pengar varar för evigt – inte riksdalern, eller dukaten, francen, marken, kronan eller euron. Ett mynt eller en valuta kan finnas under 20 år eller 200 år, men kommer förr eller senare att bytas ut mot något annat.

Jag tänker nu ge lite inblickar i pengarnas långa historia. Det kommer verkligen inte att bli någon komplett berättelse utan endast snabba inlägg i historien.

Det har alltid funnits pengar, men från början var det pengar i form av varor eller föremål som man kunde använda vid byten man och man emellan. När ett samhälle nått en högre grad av utveckling då minskar behovet av byteshandel. Knivar, yxor och annat som inte behövdes för dagen upphöjdes till pengar. Med dessa varor kunde man köpa sådant som man inte själv kunde producera.

Mycket tidigt uppskattades guld och silver av människorna. De gamla egyptierna till exempel, använde bitar av guld och silver vid betalningar. Dessa bitar vägdes på en våg eller hade en redan tidigare bestämd vikt. Förutsättningen var emellertid att många betraktade dessa pengar på samma sätt, var överens om värdet och att ett förtroende hade uppstått.

De första mynten tillverkades i Lydien i Mindre Asien omkring 650-625 f. Kr. Mynten var av elektron, det vill säga en blandning av guld och silver.

Det är från Lydien som bruket att använda mynt sprider sig över Egeiska havet till Grekland och till de grekiska kolonierna runt Medelhavet. En av de första grekiska stadsstaterna i Grekland som präglade egna mynt var ön Aigina någon gång i början av 500-talet f Kr. Myntets åtsida visar en havssköldpadda.

En av målsättningarna med mynt var att de skulle gälla i ett så stort område som möjligt. Här gick staden Aten i spetsen för utvecklingen. På grund av sin rikedom på silver kunde Aten bli en dominerande makt under 500-400-talen f Kr. Atens silverdrachmer cirkulerade över stora områden. Den vanligaste typen har gudinnan Atenas huvud på ena sidan och hennes symbol ugglan på framsidan. Utseendet fanns kvar under många år.

Dödsstraff för höjda priser

Ett handelsmynt bör helst inte förändras till halt och utseende. Detta äger en viss giltighet än idag. Vi vanliga människor vill att mynten och sedlarna ska se ut som de alltid gjort. USA:s dollarsedlar till exempel utformades på 1800-talet och ser nästan likadana ut idag. Framst är det säkerhetsdetaljerna som ändras. De atenska drachmerna gällde i handeln på de platser som nu är Mellanöstern och Afghanistan. Här har vi världens första euro!

De första mynten från Kina efterliknar kauriesnäckor, men snart blev de runda med ett hål i mitten. Gjutningen av kinesiska mynt med ungefär samma utseende pågick ända fram till 1912. Kineserna hade

inte påverkats av grekerna utan hade själva kommit på samma idé. I Indien var man något senare med myntningen och här kan man tänka sig att de grekiska mynten haft en påverkan.

Romarna började präglade mynt efter grekisk förebild omkring 200-talet f Kr. Det romerska riket som dominerade stora delar av Europa, norra Afrika och Främre Asien utgav mynt som gällde över hela imperiet. Romarnas valuta gällde i all internationell handel. Framst var det denaren av silver som användes. Vid olika tidpunkter drabbades Rom av ekonomiska kriser. Då använde man sig av ett knep som skulle bli mycket vanligt i pengarnas historia, nämligen myntförsämring. Kvar av de forna silverdenarerna fanns till sist endast koppar som kokats för att få vit färg och därmed likna silver. Priserna steg och gränshandeln stördes då olika folk vägrade ta emot annat än guldmynt. Kejsarna hotade med dödsstraff för dem som utan tillstånd höjde priserna (jfr Diokletianus prisedikt), men inget hjälpte. Med tiden kunde romarna ersätta inflationsmynten. Den främsta åtgärden var att de införde ett guldmynt som vägde drygt 4 gram, solidus. Detta mynt fick stor spridning och har liksom denarerna hittats även i svensk jord.

Första svenska mynten

Nästa stora händelse i pengarnas historia är när silvret helt ersatte guldmetallet. Då får vi gå fram till år 632 då Muhammed avled och den islamiska expansionen tog sin början. Araberna stoppades ungefär hundra år senare vid Poitiers i Frankrike. Men då behärskade Kalifatet ändå en stor del av Främre Asien, Nordafrika, Pyreneiska halvön och Sicilien. Konsekvenserna blev stora för penningmarknaden. Guldmetallet försvann helt i västra Europa. I stället dominerade silvermynten. Utgångspunkten för värdet var viktsystemet för ädelmetall.

På 790-talet införde Karl den store i Frankrike valutan livre som delades in i 240 deniers. England följde efter med vikten pound som motsvarade 240 pennies och tyskarna med pfund som blev 240 pfennige. Den engelska valutan höll i nästan 1200 år och försvann först 1967 och pundet indelades i 100 pence.

Under vikingatiden i Skandinavien, det vill säga cirka 800-1050, fanns det stora mängder silver i omlopp. Från Kalifatet kom islamiska dirhemer fram till 900-talet och sedan kom tyska, anglosaxiska och bysantinska silvermynt. Vi vägde vårt silver, och först mot vikingatidens slut blev det intressant för kungarna i Sverige, Danmark och Norge att prägla egna. I Sverige var det Olof Skötkonung i Sigtuna som cirka 995 tog fram de första mynten.

Korstågen förde med sig att handeln på Medelhavet ökade. Denna handel gynnade de italienska handelsstäderna. Det är nu som guldet återkommer som myntmetall. Från 1250-talet präglas florinen i Florens och dukaten präglas något senare i Venedig. Båda dessa mynt innehåller 3,5 gram rent guld. Floriner och dukater spreds över Europa och imiterades av olika nationer – även i Sverige. De första svenska guldmynten, kallade ungerska gyllen, präglades i Stockholm 1568. Dukater började vi prägla mer regelmässigt hundra år senare. Dukaten var alltså av guld, men vi hade en myntfot som var baserad på silver, tidvis på koppar och periodvis på papper. Detta sistnämnda innebar att sedlarna var oinlösliga. Hur som helst, svenska dukater godtogs överallt och gällde i Sverige ända fram till införandet av kronan 1873. Dukaterna var inte knutna till vårt eget myntsystem och var nästan alltid värda litet mer än 2 riksdaler i silver.

Bland de europeiska silvermynten var den engelska pennyn populärast till mitten av 1300-talet. På kontinenten kallades myntet sterling. Från Böhmen kom mynt i valören groschen. Dessa medeltidsmynt spreds ofta med hjälp av de stora handelshusen. Men även den katolska kyrkan med Peterspenningen bidrog till myntens spridning. Peterspenningen var en skatteuppbörd som skulle gå till katolska kyrkan och påven och helst då i allmänt accepterade valutor.

I gamla tider var det farligt att färdas på vägarna. Hela tiden fanns det risk för stråtrövare och konfiskationer i de länder som skatteuppbördsmännen skulle resa igenom. Dessa risker bidrog till bildandet av banker. Penningväxlarens bänk i de italienska städerna, "banca", är ursprunget till namnet bank. Checkar och växlar fanns redan under medeltiden. Det var betydligt säkrare att skicka pengar i form av ett

papper än att ha dem i en penningpung som hängde i bältet.

Nya rika fyndigheter av silver, främst då i Amerika (till exempel Potosi) vid början av 1500-talet gjorde att mynten blev större. Mängder av sydamerikanskt silver fördes till Europa med spanska skepp. Därmed skapades en allvarlig ekonomisk kris med höga löner och priser.

Två silvermynt som blev internationellt gångbara var peson och talern. I Sverige kallades myntet för daler och från 1600-talets början riksdaler. Talermynten cirkulerade mest i Europa medan den spanska peson användes mest av dem som seglade till Indien, Kina och Japan. Det svenska ostindiska kompaniet som startades 1731 exporterade järn till Spanien. Där byttes järnet mot tunnor fyllda med pesos. Med klingande spanska silvermynt kunde kompaniet sedan köpa exklusiva kinesiska varor som porslin, siden och te i staden Kanton. I början av 1800-talet kom dollarn att ersätta peson.

Sverige först med sedlar

Sverige är det första landet i världen som ger ut banksedlar. Utgivaren var Stockholms Banco som startat 1656 som landets enda bank. Sedelutgivningen orsakades av två nedsättningar av vikten för kopparplåtmynt år 1660. Det äldre myntet försvann ur cirkulationen på grund av att dess värde var högre som metall än som mynt, och de nya mynten kunde inte tillhandahållas i tillräcklig omfattning för att täcka allmänhetens behov. Stockholms Banco blev då utan pengar och började år 1661 ge ut sedlar. De mest kända sedlarna från banken utkom 1666. Sedlarna i valörerna 100, 50, 25 och 10 daler var försedda med tre banksigill, valörbeteckning, årtal, serienummer, åtta namnunderskrifter samt vattenmärken. Om Johan Palmstruch, som startat banken, kunnat trycka i färg så hade han gjort det, men det var en konst som uppfanns under 1800-talet. Ursprungligen var det meningen att sedlarna skulle utlämnas endast åt dem som satt in pengar i banken men detta efterlevdes aldrig. Banken råkade i ett krisläge, då den genom utlåning hade satt alltför stora sedelmängder i omlopp och inte var i stånd att inlösa dessa. Palmstruch avsattes och dömdes till döden (det kom en benådning)

och banken gick i konkurs 1668. Redan samma år beslutar riksdagen att en ny bank skulle inrättas, nämligen Riksbankens Ständers Bank. Man sa också att banken aldrig mer skulle få ge ut sedlar. Detta beslut höll ända till 1701. Sverige har idag världens äldsta centralbank.

Riksdalermynten av silver var helt internationella och ingen brydde sig om vilket land de kom från. Samma sak gällde dukaterna. Men dessa mynt var avsedda för handel och påverkade befolkningarna i mycket liten grad. I Västeuropa blev det med tiden vanligare med sedlar och mot slutet av 1700-talet och början av 1800-talet ökade behovet av sedlar. Man måste dock påminna om att kontanterna var vanligast i städerna och fortfarande var det endast cirka 10 procent av befolkningen som bodde där. Kvinnorna ägde som regel inga egna pengar om de inte var änkor.

Skandinavisk myntunion

Det uppstod problem med det stora behovet av kontanter. De nationella bankerna hängde inte med i utvecklingen och fick stora problem med distributionen av pengar till alla delar av respektive land. Detta är en av orsakerna till att vi här i Sverige hade privatbanker som hade tillstånd att ge ut egna sedlar – även ett antal filialbanker hade samma rättighet. Under perioden 1830-talet och fram till 1903 fanns det sammanlagt 31 stycken sedelutgivande banker i landet vid sidan av Riksbanken. Vissa år var de fler, andra år färre.

Ungefär 60 procent av alla cirkulerande svenska sedlar kom från privatbanker som till exempel Mälareprovinsernas Enskilda Bank, Stockholms Enskilda Bank, Wermlands Enskilda Bank eller Skånes Enskilda Bank. Den sista privatbanken i landet som fick rätt att utge sedlar var Norrbottens Enskilda Bank. Där hade man akut brist på Riksbankens sedlar och det finns en historia om hur man i Luleå på 1880-talet endast hade en enda hundralapp som cirkulerade mellan köpmännen.

Under 1800-talet tilltog nationalismen i Europa. Gränserna var viktiga och mynt och sedlar skulle hålla sig inom respektive nations

gränser. Som en motvikt kom den så kallade latinska myntunionen, till vilken flera länder anslöt sig under 1860-talet. Dess främsta medlemmar var Frankrike, Italien och Schweiz. I Sverige ville finansmannen A. o. Wallenberg att också vi skulle ingå i unionen där valutan baserades på både guld och silver. Wallenberg lyckades förmå regeringen och Riksbanken att utge ett så kallat carolinmynt som också hade valörbeteckningen 10 francs. Men 1870 utbröt fransk-tyska kriget. Det var ett krig som Frankrike förlorade. Det tyska kejsardömet utropades i franska Versailles. Napoleon III avsattes och därmed var latinska myntunionen tämligen död. Det nya tyska riket ville inte ha någon europeisk myntunion med francen som valuta. Tyskarna införde i stället marken som 1873 delades in i 100 pfennige. Marken fanns kvar till införandet av euron 2002. Många tyskar var ledsna att marken försvann. Det fanns ett talesätt i Tyskland som sa att ”nästan alla tyskar tror på Gud, men alla tyskar tror på marken”.

Samma år som tyskarna fick sin mark, det vill säga 1873, så fick vi svenskar kronan som indelades i 100 öre. Samtidigt ingick vi i en nyskapad myntunion med Danmark och införde för säkerhets skull också guldmyntfoten. Två år senare, det vill säga 1875, blev också Norge medlem i den lilla sammanslutningen som kallades den skandinaviska myntunionen. Finland fick inte ingå eftersom de hörde ihop med Ryssland. Däremot hade finländarna redan 1860 infört den egna valutan mark som indelades med 100 pennä.

Den skandinaviska myntunionen fungerade fram till första världskriget. Olikheterna vad gäller handelsprodukter och exportriktning var ett problem i unionen. I praktiken upphörde unionen 1917. Guldmyntfoten upphörde tillfälligt under första världskriget men upphörde helt 1931. I USA försvann guldmyntfoten 1933.

De brittiska sovereignmynten användes flitigt i handeln i det brittiska imperiet, Kina och andra avlägsna platser. Bank of England lyckades aldrig dominera världsekonomin – banken var för övrigt en privatbank ända fram till 1940-talets slut. Två världskrig bidrog till en viss knapphet i Storbritannien. I stället blev det den amerikanska dollarn som fick övertaget.

Kontokorten innebar en revolution i pengarnas värld. Idag kallas de ofta för plastkort, men från början var de utformade som präglade kreditbrickor av metall eller som de då kallades, charge coins. De användes i USA omkring år 1900 vid köp i varuhus. Det var endast de bästa kunderna som hade kreditbrickor. En del damer hade kreditbrickan runt halsen som ett kärt smycke. När kunden gjorde sitt inköp lämnade han fram sin bricka och uppgav samtidigt sitt namn. Expediten kontrollerade uppgifterna mot en förteckning på kontohavare som fanns i kassan. Om nummer och namn inte passade ihop blev det inget köp och brickan drogs in. Samma system hade Nordiska Kompaniet och MEA.

Kontokortet revolutionerar betalningarna

De moderna kreditkortens historia började på kvällen den 28 februari 1950. Affärsmannen Frank McNamara hade just ätit middag tillsammans med ett par affärsbekanta. De befann sig på en mycket fin restaurang, på Manhattan. När räkningen kom höll McNamara på att tappa hakan. Räkningen var betydligt högre än han hade räknat med och han hade inte tillräckligt med kontanter på sig. Frank McNamara kom emellertid på en lösning. Han signerade ett av sina visitkort och bad hovmästaren skicka räkningen till hans kontor nästa dag. Denna händelse gav McNamara idén med att skapa Diners Club. Han visste att varuhus och bensinstationer redan tidigare lämnade kredit till sina kunder genom olika typer av kort och brickor. Varför skulle det inte fungera på samma sätt med restauranger?

År 1950 utgav McNamara 200 kort av papp – kundens kostnad var 5 USD per år. Kortet accepterades redan från starten av 27 exklusiva restauranger och av två hotell. Men mycket snart spred sig det nya betalningssättet över hela den amerikanska kontinenten. Under 1960-talet försvann pappkortet och ersattes av plastkort. År 1958 utgav Bank of America i Kalifornien sitt Bank Americard. Detta kort kallas numera VISA. Samma år startade också kortverksamheten hos American Express. Redan första dagen ansökte 275 000 personer om att få bli kortinnehavare. Resten är historia...

Hur ser framtidens pengar ut? Fortfarande kan vi inte se något slut på mynten och sedlarna. Det är till och med så att produktionen av kontanter ökar något varje år. Alternativ finns med betalningar via nätet, plastkort eller mobilen. Ett inopererat microchip kan vara lösningen, men här finns etiska frågetecken. Vill jag verkligen att mina döttrar märks som mjölkpaket? När det gäller pengar så är vi vanliga människor tämligen konservativa och svärflörtade. Förändringar sker sällan snabbt det vet vi som fortfarande använder runda mynt av metall på samma sätt som antikens greker. ■

Kortbetalningen – från plåtbricka till radiovågor

3

Det hela började med en plåtbricka och fortsatte med en lunchätande börshandlare vid Wall Street i New York. Sedan dess har kortbetalningarna gjort sitt segertåg över världen. Och tekniken utvecklas oavbrutet. I framtiden väntar kontaktlösa betalningar både via kort och mobiltelefon. Och kanske kan vi vid betalning framöver identifiera oss genom DNA eller ögonidentifikation.

Jan-Olof Brunila

Swedbank, ordförande i Pan Nordic Card Association

PÅ MORGONDAGENS BETALMEDEL ställs samma krav som det har gjorts i århundraden tidigare. Handeln har alltid sökt betalmedel som har varit trygga, lätthanterliga och gångbara i ett stort geografiskt område. Köpmännen behöver kunna lita på värdet, lätt kunna hantera betalmedlen och vara säkra på att de är giltiga också på andra platser. Med dagens plastkort har man nått långt.

Sedan den rena byteshandeln upphörde har olika former av mynt och sedlar varit det gängse betalmedlet. Kontanter i olika former har varit en praktisk form för ersättning för varor och tjänster. Dock har rånrisken gjort att kontanter inte varit helt lätthanterliga och trygga. Med ökad handel över gränser har också skillnader i valutor vällat problem.

Både handeln och bankerna har därför under många år undersökt hur man kan handla utan att använda kontanter.

Alla som har minnesbilder från första hälften av 1900-talet minns det lilla häfte där man i matbutiken kunde skriva upp sina inköp för att betala i slutet på månaden. Detta var en form av konto utan kort, som byggde på att kunden var välkänd i butiken. Den lilla boken började efterhand ersättas av andra kreditformer och är numera i stort sett helt borta.

Redan någon gång på 1920-talet började varuhuset NK i Stockholm med ett kontosystem som byggde på en plåtbricka med ett stansat kundnummer. Denna bricka användes för att trycka upp kundnumret på en köpnota och på det sättet kunde kunderna handla sina kläder och

annat och betala vid månadens slut. Det ska dock sägas att brickan inte var alla kunders egendom, utan snarast ett mycket exklusivt fåtals. Men NK-kortet/brickan var ett av de tidigaste kontokorten i världen.

Varuhuset hade också redan på 1930-talet ett datasystem för hanteringen av köpnotorna – en hålkortsmaskin som sorterade, höll reda på fordringarna och verkställde faktureringen. Systemet var inget kredit-system i den meningen att varuhuset lånade ut pengar under längre tider, utan mer av en fakturakredit som skulle betalas vid månadens slut.

NK höll på med bricksystemet till slutet av 1950-talet. I början av 1960-talet övergick man till plastkort och började då även med kreditgivning via kortet. NK-kortet blev då Sveriges första egentliga kredit- och kontokort. Varuhuset var också tidigt ute med att via kortet bygga kundlojalitet genom att införa ett bonussystem.

En viktig person i NK-kortets utveckling var Göran Oldenburg, som länge var chef för kortverksamheten på varuhuset. När Finansskandic på 1970-talet köpte hela NK-kort, gick Göran Oldenburg vidare till en nystartad verksamhet, Finax. Finax hade blivit agent i Sverige för det internationella kortföretaget Visa genom Barclaycard Visa, ett kort lanserat av den brittiska banken Barclays och som fakturerade också de svenska kunderna i brittiska pund.

Göran Oldenburg gjorde om Finax till ett direktreklambaserat finansinstitut, som nådde sina kunder via massutskick per post med krediterbudanden via adressregistret SPAR. Detta var 1970-talets motsvarighet till dagens sms-lån – snabbt, enkelt och dyrt.

Några svenska banker – Första Sparbanken, PK-Banken och Finnvedens Sparbank – såg potentialen i kortverksamheten och grundade en svensk Visa-förening. Föreningen var öppen för medlemskap också för andra banker och det dröjde inte länge innan också Sparbankernas Bank (numera Swedbank) och andra banker anslöt sig.

Kontokortet i form av en plastbit i visitkortstorlek hade uppfunnits i USA 1950. En amerikansk börsmäklare vid namn Frank McNamara utvecklade idén att betala med kort. Efterhand utvecklades konceptet och av praktiska skäl stansades så småningom visitkortet på en plastbit så att namn och kortnummer kunde präglas direkt på notan. Numera

är Diners Club ett världstäckande kortföretag och kontrolleras av amerikanska Citibank.

Ganska snart kopierades Diners Club-idén på flera håll i USA. I Kalifornien startade Bank of America kortet Americard för användning i delstaten. Banken insåg snart att idén var god men att man måste expandera systemet utanför Kalifornien. Verksamheten gjordes därför om till en förening till vilken också andra banker kunde ansluta sig.

Övriga medlemmar ville dock inte att namnet skulle associeras med Bank of America. En reklambyrå fick uppdraget hitta ett annat namn. Efter att ha testat hundratals ord fastnade man för Visa. Ordet betyder egentligen ingenting och är inte heller en förkortning av något – det ansågs helt enkelt vara ett bra varumärke. På 70-talet började systemet att sprida sig till banker utomlands. Brittiska Barclays Bank blev tidigt medlem.

Kreditkortet fick snabbt status

I Europa blev det snabbt status med kreditkortet. Exempelvis lät James Bond-författaren Ian Fleming i de tidiga böckerna sin agent hjälte använda ett Diners Club-kort, vilket ger en fingervisning om kreditkortets dåtida lyxprofil. Kontokortet fann snabbt sin marknad. Antalet kunder växte snabbt. Ganska snart nappade företagen på idén och ville ha kortet som en effektiv utläggsredovisning för de anställda som reste och representerade i jobbet.

På initiativ av Marcus Wallenberg startade SE-banken ett utpräglat företagskort – Eurocard. För att utvidga användningen utomlands lade sig Eurocard med en europeisk bankorganisation som startat kortföretaget Europay, för att konkurrera med Visa.

I USA växte samtidigt fram en ny konkurrent som hette MasterCard. Detta kortföretag lade sig i Europa med Europay.

Under 1970-talet tog kortbetalningarna fart på allvar genom att många stora butikskedjor lanserade egna kort. Nu kunde kunderna ha kort från nästan alla större kedjor i sin portmonnä. Konsumenterna kunde ha ett 20-tal kort som bara gällde i respektive kedja. Då föddes

också idén till ett generellt kontokort. Svenska Europay-föreningen drev igång Köpkort – ett kort som gick överallt. Sparbankernas svar blev Sparbankskortet.

Fyrportsmetoden introduceras

Parallellt med kortutvecklingen hade bankerna börjat fundera kring sin kontanthantering och 1974 startade Sparbanken i Uppsala försök med uttagsautomater. De första automaterna byggde på hålkortsteknik och var inte anslutna direkt till respektive kunds konto. Det var därför bara särskilt betrodda kunder som kunde få ett uttagskort.

I början av 1980-talet blev uttagsautomaterna allt fler och särskilda kort med magnetremsor utvecklades för att kunna koppla uttagsautomaterna direkt till kontona.

På kontokortssidan var det trögt för aktörerna att få en bred acceptans i handeln för korten. Handeln var motvillig till att betala kostnaderna för korthantering.

För att fördela kostnaderna för hanteringen hade den så kallade fyrpartsmodellen etablerats redan i början av 1970-talet. Modellen innebär att kortinnehavaren betalar en årsavgift till kortutgivande bank för att ha kortet. Handeln betalar en avgift per köp till sin inlösande bank, som i sin tur sänder över en del av avgiften till den kortutgivande banken – den så kallade interchangeavgiften.

I början av 1980-talet gjordes därför en riksuppgörelse mellan bankerna och dåvarande Sveriges Köpmannaförbund samt Svenska Hotell- och Restaurangförbundet. Den innebar att bankkortstransaktioner blev gratis för handeln och restauranger/hotell medan de fick betala tre procent i avgift för kreditkort. Samtidigt gjorde Sparbankerna om sitt kort från kreditkort till att bli ett bankkort med direkt koppling till kundens konto. Ett mycket stort antal bankkort gavs ut och butikerna intog nu en mer positiv attityd till kortbetalningarna.

Också affärsbankerna gav lite senare ut ett bankkort som ett komplement till Eurocard och Köpkort. En grupp affärsbanker med Handelsbanken i spetsen importerade sedan MasterCard till Sverige och

började därmed konkurrera med Eurocard. Sparbankerna lanserade i samma sammanhang en Visa-variant av Sparbankskortet.

Terminaler i butik på bred front

Vid denna tidpunkt – andra halvan av 1980-talet – genomförs alla transaktioner med en pappersnota som butiken drar i en så kallad slippslåde. Det fanns dock ett både tidsödande och komplext kontrollsystem, där butikerna var tvungna att vid varje köp kolla kortet i en spärlista som gavs ut månatligen. Vid köp för större belopp var butiken tvungen att ringa för att kontrollera kortet. Det bolag som skötte ringkontrollerna hette Kontocentralen och var ett bankgemensamt bolag. Kontocentralen satsade tidigt på att ställa ut en apparat i butikerna som kunde göra automatiska kontroller och därmed minska ringandet.

Apparaten krävde dock att korten försågs med ett magnetspår på baksidan, på samma sätt som korten för de nya uttagsautomaterna. Apparaten, som kallades Linjalen efter sin avlånga form, kopplades till telefonjacket. När kortet drogs ringde apparaten upp Kontocentralen där en elektronisk spärlista gav OK eller inte. Apparaten mottog också ett kontrollnummer som skrevs på pappersköpnotan.

I slutet av 1980-talet och i början av 1990-talet började man provköra butiksterminaler, Verifone, som kom från USA som dels kunde kontrollera transaktionen och sköta redovisningen. På så sätt slapp man pappersnotan och istället printade terminalen ett kvitto där kunden kunde signera sitt köp. Sedan låg transaktionen lagrad i terminalen under dagen och när kvällen kom skickade butiken över dagens köp till banken.

För att på bred front ställa ut dessa nya terminaler i butikerna bildade Sparbankernas Bank, Första Sparbanken och PK-Banken bolaget Bankkortsadministrativ butiksservice AB – Babs. Ganska snart lämnade PK-Banken samarbetet och anslöt sig i stället till affärsbankernas motsvarighet – Servo. Dessa servicebolag tecknade avtal med handeln om att ta emot kort.

Den bank som gav ut bankkortet betalade till Servo respektive Babs en ersättning för varje bankkortstransaktion, medan butiken betalade

tre procent av köpesumman för kreditkortet. Dessa ersättningar tillföll svenska Visa-föreningen och MasterCard-föreningen som skötte transaktionerna. En del av dessa ersättningar fördelades sedan till de kortutgivande bankerna.

Servo och Babs systematiserade avtalsbearbetningen av marknaden. De hyrde och sålde också terminaler till butikerna. År 1992 och 1993 tog kortaffären ordentlig fart – 10 000-tals nya butiker anslöts varje år och antalet elektroniska terminaler ökade snabbt.

Kortkriget bryter ut

Kontokortet började nu på allvar bli en ersättning för kontanterna i handeln. Handeln började också på allvar uppmärksamma kortbetalningarna fördel ur säkerhetssynpunkt. Dåvarande Sparbanken Sverige (numera Swedbank) genomförde en stor satsning för att få kunderna att betala med kort och inte med kontanter. Samtidigt införde banken ett pris på checkanvändning. På tre månader försvann 5 miljoner checkar ur betalssystemet. Initialt blev Sparbanken Sverige kritiserad av övriga banker för checkavgiften, men inom sex månader hade alla banker infört checkavgift. Hösten 1993 hade checkvolymen i Sverige gått ner till 5 procent av vad den tidigare varit.

Under samma tidsperiod införde EG en ny konkurrenslagstiftning. Denna lagstiftning ledde till att dåvarande Sveriges Köpmannaförbund (idag Svensk Handel) anmälde bankerna till konkurrensverket för brott mot konkurrenslagen. Bakgrunden var konstruktionen av den branschöverenskommelse de själva varit med om att teckna. I skenet av den nya lagstiftningen ansåg man att överenskommelsen var otillåten horisontell prissamverkan.

Denna anmälan ledde till att bankerna började förändra prissättningen på kreditkort. Förändringen ledde till att den nuvarande fyrtjupartsmodellen etablerades från den 3 juni 1995. Inlösarna och utgivarna träffade även bilaterala avtal om interchangebetalningarna mellan sig för att inte bryta med konkurrenslagen. Avtalsmodellen godkändes av konkurrensverket. Den nya prissättningen innebar att butikerna fick

betala en viss, lägre, ersättning för bankkortsbetalningar och en något högre för kreditkort.

Detta ledde i sin tur till häftiga protester från många butiker. Man ansåg att det nya systemet ”straffade” butikerna och började på egen hand debitera kunderna för köpen med kort. Konflikten kallades för Kortkriget i media och blev en uppmärksam händelse under sommaren 1995. Kortföretagen försvarade sig med dagspressannonser som för kortkunderna förklarade prissättningens logik.

Kortkriget pågick från juli 1995 till november 1995. Då träffade Babs ett antal avtal med stora kedjor inom dagligvaruhandeln om vilka priser som skulle gälla vid kortbetalningar. Butikskedjorna förband sig också att inte ta betalt av kortinnehavarna för köp.

Från att under 1995 sett en minskning i antalet transaktioner startade året därpå en period av snabbt växande kortmarknad. Uppgångarna var stora – vissa år i slutet av 1990-talet ökade transaktionerna med 35–40 procent. Sedan dess har ökningen av antalet transaktioner i princip varit tvåsiffrig varje år. Idag är drygt 60 procent av butiksbetalningarna över disk kortbetalningar. Initialt var butikens pris för kortterminalen inräknad i avgiften. Men ganska snart gjordes affärsmodellen om till att butiken kunde köpa terminalen eller hyra den för några femtiolappar i månaden. Idag är uppemot 80 procent av terminalerna hyrda. Hyrestagaren är då garanterad en funktion samtidigt som förbrukningsmaterial som kvittorullar etc ingår i hyran.

Under 1990-talet skrev de flesta terminaler ut kvitton som kunden skulle signera. Men sparbankerna jobbade med ett projekt som hette Rask. Raskprojektet innebar att man byggde en terminal där man skulle använda pinkod i stället för kortinnehavarens signatur. Raskterminalerna blev klara 1994-95 och installerades snabbt i några stora dagligvarukedjor. De nya terminalerna arbetade mycket snabbare än andra tidigare terminaler. Parallellt utvecklade sparbankerna i samarbete med OK Petroleum också ett betalningssystem där pinkodsterminalen byggdes in direkt i kassasystemet och i pumpar.

De senaste åren har en ny stor uppgradering av kortsystemen skett genom att en ny kortstandard har lanserats. Det vanliga kortet med

magnetspår har nu bytts ut mot ett kort som även innehåller ett chip. Säkerheten med det nya kortet EMV – uppkallat efter Europay, MasterCard och Visa – är mycket större. En magnetremsa kan lagra cirka 80 tecken – ett chip kan lagra tusentals tecken. Terminalerna har också börjat bytas ut mot nya som är anpassade för chipläsning.

Under 1996 gjorde bankerna ett försök med ett chipförsedd kontantkort för småbetalningar, kallat Cash. Betalningar av mindre summor – en tidning eller en kopp kaffe – är en stötesten när det gäller kortbetalningar. Butiken anser inte att det är värt avgiften för så små summor. Cashkortet var tänkt att kunna laddas med pengar och sedan användas direkt i butik utan annan särskild kontroll. Användningen blev inte så stor och det fanns betydande risker i att investera stort i ett sådant system. Försöket lades ner, men de nya chipförsedda korten har inbyggt i sig möjligheter till liknande lösningar.

Kontokort har under dessa årtionden kommit att bli var mans betalningsverktyg. I Sverige finns det idag, 2008, i stort sett cirka 2,5 kort per person. Då räknas både bankernas olika kort och handelns egna kort. Totalt finns 21–22 miljoner kort i Sverige och av dem har bankerna gett ut cirka 10 miljoner. Övriga är specifikt företagsanknutna kort som i princip bara går att betala med i den egna kedjan.

Kontantlös läsning

Idag är en av de viktigaste målsättningarna med korten att ersätta så stor del som möjligt av kontanthandeln. Kontanthantering har i accelererande utsträckning blivit mål för rånare. Det gäller både inom handeln och på bankernas kontor, liksom de kontanttransporter som dagligen rör sig i samhället.

När det gäller framtidens betalmedel diskuteras idag framför allt kontaktlös läsning av korten. Då förses korten också med en inbyggd radioantenn som i närområden kan kommunicera via radiovågor med en betalterminal. Ett sådant system är redan i drift i Londons tunnelbana där resenärerna bara lyfter fram sitt kort när de passerar spärren. Här i Sverige undersöker också Stockholms Lokaltrafik möjligheten

att gå över till radiovägskommunicerande biljettkort. Fördelarna med systemet är enkelheten – den som bär kortet kan betala med det, nackdelarna är att det inte sker någon identitetskontroll. Det innebär att systemet sannolikt bara kommer att användas till mindre köp.

Hjärtat i kortbetalningarna är bankens konto. Att kommunicera med sitt konto kräver framöver kanske inte den lilla plastbiten som idag är kortet. Funktionerna kan lika väl byggas in i andra saker man bär med sig – exempelvis mobiltelefonen.

Vad som sker bortom detta kommer sannolikt att handla om någon form av biometrisk identifikation. Det vill säga att identifiera sig med fingeravtryck eller liknande. Fingeravtrycksidentifikation används redan idag, till exempel vid incheckning på inrikesflyget hos SAS. Det finns också försök med identifikationslösningar via kroppslukt, av ögonidentifikation med mera. Likaså undersöker man möjligheterna till identifikation via DNA.

En nattklubb i Barcelona har till exempel låtit medlemmarna injicera ett chip i armen, så att de via radiovägläsning kan identifieras enkelt. Kring alla de biometriska identifikationssätten finns dock en rad etiska aspekter som ännu inte att färdigdiskuterade. ■

Betalning med Visa-kort

Idag är det de stora kortföretagen som hanterar transaktionstrafiken. Det här sker – på bara några sekunder – om du betalar med kort:

Visa

1. Transaktionen skickas från butiken till inlösenbanken.
2. Därifrån studsar transaktionen till en datacentral i Basingstoke utanför London.
3. Centralen skickar en förfrågan till kortutgivande bank.
4. Kortutgivande bank ger ok.
5. Centralen utanför London skickar tillbaka okej till inlösenbanken.
6. Inlösenbanken ger OK till butiken. Skulle det vara problem med datacentralen i London har Visa en reservcentral i McLaine, Virginia i USA.

Betalningar med MasterCard går till på samma sätt men där ligger centralen i Waterloo utanför Bryssel och reservcentralen i Atlanta, USA. Övriga kreditkort på den svenska marknaden drivs via ett trepartsavtal där kortutgivaren också är inlösare. Men de övriga korten använder i stor utsträckning samma butiksterminaler.

Vägen till SEPA – det nya europeiska betalsystemet

I början av året implementerades den tredje och sista huvudfasen i skapandet av SEPA – ett betalningssystem som i princip gör Europa till ett enda betalningsområde. SEPA möjliggör att enskilda, företag och andra aktörer kan hantera sina betalningar på samma sätt som inom sitt hemland. I huvudsak täcker SEPA tre delar: kontoöverföringar, direktdebiteringar och betalkortstransaktioner. En följd av SEPA är att konkurrensen mellan banker och andra leverantörer av betaltjänster kommer att öka.

Lennart Johanson

jur dr i bankrätt vid Lunds universitet, rådman i Malmö tingsrätt

SYFTET MED SEPA¹⁾ är att skapa en massbetalningsmarknad²⁾ för alla kontantlösa eurobetalningar som utförs elektroniskt. Den 1 februari 2008 började den tredje och sista av de huvudfaserna som SEPA-projektet består av. Den första fasen – utformningsfasen – började år 2004 och innefattade utformning av de nya betalsystemen samt nödvändiga standarder och specifikationer för säkerhetskrav. Den andra fasen – implementeringsfasen – inleddes i mitten av år 2006 och varade till slutet av år 2007. Under den här perioden koncentrerade man sig på förberedelser för SEPA:s instrument, standarder och infrastruktur. En naturlig del har naturligtvis varit de tester som man gjort av dessa delar. Slutfasen – migreringsfasen – är en period då nationella betalningssystem kommer att ”samexistera” med de nya SEPA-systemen. Kunder och användare av betalsystemen kommer under den här perioden att kunna använda både ”gamla” nationella instrument och nya SEPA-instrument. Målet är att verkställa en migrering till slutet år 2010 och att denna fas ska drivas av marknaden själv.

1) SEPA är en förkortning och står för Single Euro Payments Area.

2) Massbetalningar är de betalningar som utförs av enskilda företag och hushåll.

I det följande ska kortfattat redogöras för bakgrunden till SEPA och diskuteras de möjligheter och positiva effekter på betalningsmarknaden som SEPA kan komma att medföra.

Historisk tillbakablick

Redan i fördraget av den 25 mars 1957 om upprättandet av den Europeiska Ekonomiska Gemenskapen (EEG)³⁾ förutses en frigörelse av kapitalrörelserna inom EG, även om det bara är i den utsträckning som behövs för den gemensamma marknadens funktion (art. 67:1). Därutöver förutsattes att löpande betalningar mellan medlemsstaterna skulle vara fria från restriktioner. Detta var dock redan från början förknippat med betydande inskränkningar. För att underlätta i dessa delar var det nödvändigt att liberalisera den europeiska bankmarknaden. Initiativ till detta togs genom framför allt Första och Andra Banksamordningsdirektivet⁴⁾. Huvudsyftet med sistnämnda direktiv var att söka skapa en inre marknad för banktjänster genom att underlätta för banker att tillhandahålla sina tjänster i medlemsstaterna genom filial eller genom direkt tillhandahållande (det så kallade europeiska bankpasset) samtidigt som banktillsynen låg kvar i bankens hemland (så kallad hemlandskontroll).

När det gäller löpande betalningar var EG-direktivet om gränsöverskridande betalningar⁵⁾ ett viktigt EG-rättsligt dokument. Direktivet har implementerats i svensk rätt genom lagen (1999:268) om betalningsöverföringar inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet. Direktivet är tillämpligt på alla gränsöverskridande betalningar utställda i medlemsstaternas valutor och i euro upp till ett värde motsvarande 50 000 euro och som beställts av annan än ett kreditinstitut eller finansiellt institut (se art. 2 a-c) men som genomförs av ett kreditinstitut eller annat institut. Direktivets bestämmelser berör väsentligen informationsgivning, tidsåtgång och avgifter för betalningsuppdraget.

I sammanhanget bör också nämnas Europeiska kommissionens rekommendation angående elektroniska betalningsmedel⁶⁾ från

3) Fördraget benämns ofta Rom-fördraget men Rom-fördraget utgörs egentligen av ytterligare fördrag och vissa anknytande texter.

4) Rådets första direktiv 77/780/EEG av den 12 december 1977 om samordning av lagar och andra författningar om rätten att starta och driva verksamhet i kreditinstitut respektive Rådets andra direktiv 89/646/EEG av den 15 december 1989 om samordning av lagar och andra författningar om rätten att starta och driva verksamhet i kreditinstitut samt om ändring av direktiv 77/780/EEG.

5) Europaparlamentets och rådets direktiv 97/5/EG av den 27 januari 1997 om gränsöverskridande betalningar.

6) Europeiska kommissionens rekommendation (97/489/EG) av den 30 juli 1997 om transaktioner med hjälp av elektroniska betalningsmedel.

samma år. En rekommendation är inte rättsligt bindande på samma sätt som ett direktiv. Rekommendationens tonvikt ligger på förhållandet mellan utgivare och innehavare. Rekommendationen innehåller bestämmelser om framför allt insyn och öppenhet i villkoren för transaktioner samt avtalsparternas skyldigheter och ansvar.

Under senare hälften av 1990-talet började Internet alltmer att användas även inom banksektorn. Ett användningsområde var att skapa en ny plattform för bankverksamheten inom området för elektronisk handel. Banker kan medverka vid den elektroniska handeln genom att bland annat introducera nya betaltjänster och betalningssystem anpassade för Internet, såsom digitala betalningsmedel eller elektroniska pengar. Det är mot den bakgrunden som Europeiska kommissionens arbete med att skapa en neutral konkurrenssituation för de aktörer som är verksamma inom området för elektroniska pengar bör ses.⁷⁾

Införandet av euro som gemensam valuta för EU:s medlemsstater den 1 januari 1999 får anses vara den enskilt viktigaste händelsen för en integrerad europeisk finansmarknad. Övergången till kontanter ägde rum den 1 januari 2002. Som ett väsentligt led i detta måste också TARGET⁸⁾ nämnas. TARGET är ett system för avveckling av euro-betalningar och är ett nödvändigt instrument för Europeiska centralbanken och implementeringen av penningpolitiken inom euro-länderna. Med införandet av euro skapades ett gemensamt valutaområde även om betalningar mellan länder är gränsöverskridande. En gränsöverskridande betalning är för banksektorn alltid dyrare att genomföra än en inhemsk, bland annat på grund av de krav centralbanker eller andra myndigheter kan ställa på statistiska uppgifter. Utifrån ett brukarperspektiv framstår det emellertid som orimligt att kostnaden är olika för betalningar i de fall betalningarna utförs inom samma valutaområde.

Det är mot den bakgrunden man bör se EG-förordningen nr 2560/2001 om gränsöverskridande betalningar i euro, som antogs innan övergången till kontanter. Denna EG-förordning hade till syfte att säkerställa att de avgifter som banker och andra betalningsförmedlare debiterade sina kunder för gränsöverskridande betalningar i

7) Se Europaparlamentets och Rådets direktiv (2000/46/EG) av den 18 september 2000 om rätten att starta och driva affärsverksamhet i institut för elektroniska pengar samt om tillsyn över sådan verksamhet.

8) TARGET är en förkortning och står för Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer system.

euro är desamma som vid betalningar inom en medlemsstat. EG-förordningen gäller från och med den 1 juli 2002 för kortbetalningar och för uttag från uttagsautomater och från och med den 1 juli 2003 för gireringar och andra transfereringar mellan konton.

Trots införandet av euron och TARGET har elektroniska betalningar inom området för massbetalningar fortsatt att hanteras på olika sätt inom euro-området. Eftersom en gränsöverskridande betalning för banksektorn dessutom är dyrare än en inhemsk betalning medförde EG-förordningen med automatik någon form av subvention av gränsöverskridande betalningar på bekostnad av inhemska betalningar. Åtminstone delvis som en reaktion mot detta bildades under år 2002 European Payments Council (EPC) av den europeiska banksektorn. EPC är ett självreglerande organ som för banksektorns räkning leder SEPA-arbetet.

Det övergripande syftet med SEPA är således att bearbetningen – hantering, clearing och avveckling⁹⁾ – av gränsöverskridande betalningar blir lika effektiv, särskilt i betydelsen kostnadseffektiv, som inhemska och nationella betalningar.

Innebörden av SEPA

Avsikten är alltså att SEPA ska fungera som en inre europeisk betalningsmarknad där enskilda och företag och andra ekonomiska aktörer ska kunna hantera betalningar på samma sätt som de kan och har kunnat inom sitt eget hemland. Det arbete som EPC har lagt ned har varit inriktat mot att söka definiera och upprätta både regelverk och systemrutiner för de nya betaltjänster som man har velat skapa. Inom ramen för SEPA är det väsentligen tre betaltjänster som arbetet har fokuserat mot: kontoöverföring, direktdebitering och betalkort. De nationella regler som finns beträffande dessa betaltjänster kommer över tiden att ersättas av SEPA-standarder. SEPA förutsätter en samverkan mellan flera intressenter.

Förutom EPC bör nämnas den europeiska sektorn för clearing och avveckling, som ska tillse att samtliga användare inom SEPA-området

9) Med clearing avses att instruktioner om överföring mellan konton sammanställs på särskilt sätt, vilket utförs av en clearingorganisation t.ex. Bankgirocentralen. Med avveckling förstås själva fullgörandet av en betalning eller uppfyllandet av en förpliktelse mellan två eller flera parter. I svensk rätt brukar clearing användas som en gemensam benämning för både clearing och avveckling, se prop. 1995/96:50 s. 64f.

10) Detta är förkortningar och står för International Bank Account Number respektive Bank Identifier Code vilka båda bygger på internationell standard.

kan nås med SEPA-instrument. Den nödvändiga infrastrukturen byggs gemensamt upp av bland andra European Automated Clearing House Association (EACHA) och Euro Banking Association (EBA). Även kommande användare av betalningsinstrumenten – handeln, små och medelstora företag med flera – tar på olika sätt aktiv del i arbetet. Dessutom deltar naturligtvis Europeiska kommissionen och Europeiska centralbanken.

När det gäller de särskilda SEPA-instrumenten kan först nämnas SEPA-kontoöverföring, vilken innebär att överföringar mellan olika bankkonton inom EU ska kunna utföras på samma okomplicerade sätt som mellan till exempel konton i två olika svenska banker. Dessa bankkonton måste då vara ”sammankopplade” på ett sådant sätt som gör detta möjligt. Fördelarna är tydliga, bland annat minskar kostnaderna för användarna betydligt.

SEPA-direktdebitering motsvaras av det svenska systemet för autogiro. Med sådana direktdebiteringar kan man ge företag i andra länder inom EU behörighet att debitera ens konto i hemlandet. En betydande fördel här är att man inte behöver ha olika konton i banker i de olika medlemsländer som betalningsmottagaren har sin hemvist.

Både SEPA-kontoöverföring och SEPA-direktdebitering förutsätter att användaren kan specificera och precisera ett betalningsuppdrag. Bankkontonummer och bankadresser ska anges i IBAN-format respektive med BIC-adress.¹⁰⁾

Den kanske största förändringen återfinns inom betalkortsmarknaden, eller närmare bestämt kontokort. I Sverige brukar kontokorten kategoriseras efter vilka betalningsvillkor som gäller för kontokortet i relationen mellan kortutställaren och kortinnehavaren och de brukar benämnas betalkort, bankkort/debetkort och kreditkort. Med ett SEPA-betalkort ska man kunna betala i butiker och göra kontantuttag i automater (ATM) med samma kort och på samma villkor inom hela EU. Samtliga kort ska inom migreringsperioden bytas ut och ersättas med ett kort som har ett så kallat EMV-chip med det uttalade syftet att förstärka säkerheten vid användandet av kortet. Det bör dock noteras att de flesta kort i Sverige – i vart fall kort som stöder Visa eller

Mastercard – kan användas på detta sätt. Förändringarna kommer därför sannolikt att märkas i större utsträckning hos betalningsmottagarna genom att de måste byta ut gamla kortterminaler till sådana som stöder EMV-chip tekniken.

Det rättsliga ramverk som ska möjliggöra allt detta finns på olika nivåer, dels EG-rättsligt, dels nationell lagstiftning, dels avtal mellan inblandade aktörer. När det gäller avtal kan förutsättas att den närmare utformningen av dessa kommer att bli föremål för ingående diskussion och förhandlingar mellan banksektorn och företrädare för till exempel handeln. Innehållet i den slutliga utformningen av dessa avtal, till exempel avseende standarder, tilläggstjänster och priser återstår i allt väsentligt att bedöma.

Av grundläggande och stor betydelse är EG-direktivet om betaltjänster på den inre marknaden¹¹⁾. Det bör noteras att i Sverige har det saknats särskild lagstiftning om betaltjänster. Betaltjänstutredningen tog i och för sig fram ett förslag redan under år 1995 men detta förslag har aldrig medfört någon lagstiftning. Det finns naturligtvis viss lagstiftning som knyter an till betalningar men den lagstiftningen är av en helt annan karaktär än den nu föreslagna.¹²⁾

EG-direktivet om betaltjänster på den inre marknaden ska vara implementerat nationellt senast den 1 november 2009. Direktivet är ett så kallat fullharmoniseringsdirektiv men direktivet ger inom vissa områden möjlighet för varje medlemsstat att välja egen särlösning. Direktivets bestämmelser kan i grova drag delas in i (1) rätten att tillhandahålla betaltjänster till allmänheten, (2) krav på genomsynning och information om betaltjänster och (3) rättigheter och skyldigheter för användare och tillhandahållare av betaltjänster. Det bör framhållas att direktivet inte är tillämpligt på alla betalningar utan avsikten har varit att fånga upp de betalningar som utförs av konsument, företag eller motsvarande användare medan bankers transaktioner sinsemellan och liknande betalningar faller utanför (jfr art. 2 och 3), det vill säga det område som omfattas av SEPA-projektet.

Direktivet är teknikneutralt, det vill säga principiellt tillämpligt alldeles oberoende av val av teknisk lösning. Direktivet hindrar alltså

11) Europaparlamentets och rådets direktiv 2007/64/EG av den 13 november 2007 om betaltjänster på den inre marknaden och om ändring av direktiven 97/7/EG, 2002/65/EG, 2005/60/EG och 2006/48/EG samt upphävande av direktiv 97/5/EG. Direktivet bygger på Kommissionens förslag till direktiv om betaltjänster på den inre marknaden, KOM(2005) 603 slutlig. Se även Meddelande från Europeiska kommissionen till Rådet och Europaparlamentet om en ny rättslig ram för betalningar på den inre marknaden (Samrådsdokument), KOM(2003) 718 slutlig.

12) Som exempel kan nämnas 5 kap. 1 § 1 st lagen (1988:1385) om Sveriges riksbank och 9 kap. 14 § regeringsformen angående legala betalningsmedel samt lagen (1936:81) om skuldebrev, växellagen (1932:130) och checklagen (1932:131).

inte i sig införandet av nya betalningstekniker. Det är nog mer en fråga om nya tekniker kan uppfylla de krav som ställs på betalningsförmedlaren, till exempel betalningsförmedlarens ansvar för försenade betalningar. Direktivet har tagits fram parallellt med arbetet med övriga delar av SEPA och i nära samarbete med branschen. Man kan nog därför tänka sig att kraven på betalningsförmedlaren i direktivet är sådana att betalningsförmedlarna anser sig kunna uppfylla dem, och kraven är inte strängare än så. Detta är å andra sidan ett gemensamt intresse för betalningsförmedlare och tillsynsmyndigheter, eftersom ingen är betjänt av orimliga villkor för betalningsförmedlare.

Framtida konsekvenser

SEPA kommer att medföra olika konsekvenser och ha skiftande effekter på de intressenter som kommer i beröring av SEPA. I allt väsentligt kommer detta att vara positiva förändringar men det kan naturligtvis inte uteslutas att det med tiden framkommer omständigheter av negativ natur. Det torde kunna slås fast att konkurrensen mellan banker och andra leverantörer av betaltjänster kommer att öka, bland annat beroende på ett utökad utbud av tjänsteleverantörer och sannolika stordriftsfördelar. På lite längre sikt kommer konsumenter att märka av betydande fördelar. De kommer till exempel enbart att behöva ett bankkonto från vilket de kan beordra betalningar till olika bankkonton inom EU eller till vilket de kan knyta autogiromedgivanden med betalningsmottagare med hemvist i olika medlemsländer inom EU. De kommer också att kunna utnyttja sitt bankkort mer effektivt. En annan fördel är att konsumenter kommer att kunna erbjudas olika tilläggstjänster vilket sannolikt kommer att förstärka konkurrenssituationen i det att finansiella företag kan specialisera sig inom vissa områden. Sådana tilläggstjänster kan vara till exempel e-faktureringsinstruktioner via mobiltelefon eller Internet och e-avstämning.

SEPA innebär emellertid flera fördelar även för olika företag och andra näringsidkare, om kontanthantering minskar och konsumenter i större utsträckning använder kontokort vid betalningar i

till exempel butik. Sådana butiker kommer åtminstone inledningsvis att ha ett större utbud av inlösare av kortbetalningar att välja bland. Genom att kortterminalerna dessutom blir alltmer standardiserade kommer det att finnas fler tillhandahållare av sådana terminaler. Allt detta har förutsättningar att medföra lägre kostnader för enskilda butiker. Andra företag kommer också att märka av förändringarna. För betalningar i euro kommer företagen att behöva endast ett bankkonto från vilket samtliga betalningar i euro kan beordras. De fördelar som konsumenterna har av att kunna knyta tilläggstjänster till SEPA-betalningsinstrument, kommer också företagen till del.

Banker och andra finansiella företag som tillhandahåller betaltjänster kommer initialt att vidkännas stora kostnader för att implementera nya tekniska standarder och nya finansiella tjänster. En rimlig utgångspunkt är att konkurrensen bland dessa finansiella företag kommer att öka. Dessa finansiella företag kommer att kunna konkurrera med andra företag på nya marknader och på så sätt möjligen öka sin verksamhet. Det bör dock noteras att företagen också kommer att vidkännas en starkare konkurrenssituation på sina respektive hemmarknader.

Avslutande reflektioner

Regleringen av SEPA är mångfasetterad och det finns olika "nivåer" av regler och bestämmelser. EG-rätten innehåller minimiregler eller har utformats som fullharmoniseringsregler vilka medför att regleringen är lika utformad i samtliga medlemsstater. Därutöver kommer tvingande eller dispositiv nationell lagstiftning. I avsaknad av tvingande bestämmelser spelar privaträttsliga avtal mellan inblandade aktörer en helt avgörande roll för fördelningen av ansvaret mellan dessa aktörer. Genom EG-direktivet om betaltjänster på den inre marknaden minskar utrymmet för att införa alltför ojämlika avtalsvillkor mellan parterna.

Det finns alla förutsättningar för att SEPA ska bli en framgång. Men man måste också ha i åtanke att för det ska bli en framgång krävs att

kunder och andra tar till sig de nya innovationerna. En grundläggande förutsättning för detta är att systemet är användarvänligt. Här kan det uppkomma problem när det gäller användandet av IBAN-nummer. Dessa ganska komplicerade nummer eller sifferserier förutsätter sannolikt att bankindustrin i snabbare takt än hittills utvecklar och tillhandahåller tilläggstjänster i form e-faktura och liknande.

Det är tydligt att SEPA är något helt nytt inom området för betaltjänster som möjliggör och skapar en gemensam standard inom hela EU. Det är lätt att utgå från att SEPA utgör slutprodukten eller är slutfasen på den utveckling som tog sin början med Rom-fördraget, eller kanske rentav dessförinnan. Historien torde dock visa att detta är fel. Det är knappast troligt att vi redan kommit dithän, utan SEPA är, liksom tidigare "slutprodukter", endast en del i en utveckling som ständigt förändras och förbättras. Men i denna utveckling är SEPA ett ovanligt stort och viktigt steg. ■

Ställ kraven nu på den elektroniska plånboken

Kontanterna har många fördelar men också stora nackdelar. Ur ett samhällsperspektiv är det väsentligt att finna vägar att ersätta kontantanvändandet med någon form av "elektronisk plånbok". De tekniska möjligheterna finns säkert redan idag – men vi måste starta diskussionen om vilka krav vi ställer och inte ställer på våra elektroniska pengar. Hur lätthanterligt måste en elektronisk plånbok vara? Hur mycket får det kosta med elektroniska kontanter? Och hur ställer vi oss till exempel i frågan om spårbarhet för transaktioner? Det är dags att ställa framtidens krav nu.

Bo Bengtsson

VD Sparbanken 1826 (fd Kristianstads Sparbank)

KONTANVÄNDNINGEN I SVERIGE har vuxit snabbt under det senaste årtiondet. Men kontantanvändningen har under den här perioden också ökat. Först i fjol, 2007, fick vi för första gången någonsin se en liten, men tydlig, minskning av kontantuttag ur uttagsautomaterna. Betyder det att vi är redo att helt gå över till elektroniska pengar? Antagligen inte förrän vi har ett elektroniskt betalmedel som kan matcha kontanternas fördelar.

Uppenbarligen använder fortfarande många människor kontanter. Under 2006 gjordes 315 miljoner uttag ur bankomater i Sverige. Det genomsnittliga uttagsbeloppet var 882 kronor. Det innebär att vi tog ut ofattbara 278 miljarder kronor under året. Ungefär 98 procent av kontanterna tas ut vid bankomater. Resten tas ut via handelns beloppsavrundning eller i bank.

Varför är då kontanter fortfarande populära? Ett skäl är att de är enkla att använda och tas emot överallt. Ett annat skäl är att de flesta

av oss vuxna har vuxit upp i ett samhälle där kontanter varit självklara. Kontanter duger över allt – på torget, som veckopeng, några kronor i hatten till en gatumusikant.

När tekniken kan ersätta dessa funktioner elektroniskt – då först är vi på väg mot ett kontantlöst samhälle.

Bra och dåligt med kontanter

Men det finns också en rad andra skäl till att kontanter räknas högt. Kontanter är inte spårbara. Inga myndigheter vet hur individen använder sina kontanter. Det enda man vet är att av de drygt 41 miljarder kronor i tusenlappar som finns utgivna är det bara några få futtiga procent som cirkulerar.

Var finns de andra tusenkapparna? Som sparade slantar i en burk i köksskåpet. Som tryggt sparande i ett bankfack. Som betalmedel för människor som av principiella skäl ogillar övervakning och värderar sin integritet högt. Som betalmedel för människor som inte känner samma förtroende för elektroniska betalning som för kontanter. Ja, en del av dem finns säkert där. Men en hel del av dem finns också i den svarta sektorn. Pengar som innehavaren inte vill visa upp för myndigheterna. Enligt beräkningar från OECD så skulle så mycket som 13 procent av den svenska bruttonationalprodukten kunna hänföras till den svarta sektorn.

Kontanter har alltså en rad fördelar för innehavaren. Men de har också en rad nackdelar. Rånrisken är betydande – både för individen, för värdetransportföretagen, för handeln och för bankerna. Varje månad inträffar uppemot 100 butiksrån, två värdetransporter rånas och fem banker blir utsatta för rån. Och även om inte kontantanvändaren märker av det så kostar kontanterna miljarder att hantera och kostnaderna ökar varje år.

Så ur ett samhällsperspektiv är det rimligt att kunna ersätta kontanterna med ett säkrare och smidigare betalmedel. Ett betalmedel där vi bara byter informationen om pengarna och inte de fysiska sedlarna och mynten.

Elektronisk veckopeng

De nya chipförsedda korten som nu introducerats är ett viktigt steg i utvecklingen. Chipets förmåga att lagra data gör att det här öppnas möjligheter för en form av betallösningar för småköp.

För knappa tio år sedan försökte bankerna lansera ett Cash-kort för småköp. Idén var att individen kunde ladda ner pengar på ett chipförsedd kort som sedan kunde användas för köp via direktöverföring av de nedladdade pengarna utan någon direktkontroll via bank. Cash-korten var en praktisk lösning på småköp, men de blev aldrig någon framgång. Efter några år lade bankerna ner försöket.

Den nya kortstandarden innehåller ett liknande chip och skulle alltså kunna användas för en liknande lösning med överföring av nedtankade pengar.

Men inte heller ett sådant system skulle helt lösa frågan om kontanter eller elektroniska pengar. Kortbetalningar når inte ut överallt i samhället. Torghandlaren har oftast ingen kortdragare, på skolcaféet duger bara kontanter, etc. Många småföretagare tycker sig inte ha råd med en kortutrustning utan håller fast vid kontantvärlden.

Så vi har fortfarande en bit kvar till ett välfungerande elektroniskt system, där folk kan betala varandra. Innan vi har fått ett system som gör att föräldrar kan ge sina barn en elektronisk veckopeng är vi inte framme vid ett kontantlöst samhälle. Men dagens teknik gör att vi börjar ana möjligheterna.

Ställ framtidens krav nu!

Vilka krav ska vi då ställa på ett system som kan ersätta kontanterna?

Systemet måste vara smidigt och lätthanterligt. Det måste också ha mycket låga kostnader. För att ersätta kontanter måste systemet också vara mobilt – det ska kunna användas överallt. Det ska också ha hög trovärdighet med ett inbyggt kontrollsystem där var och en kan kontrollera att man faktiskt fått sina elektroniska pengar överförda.

Spårbarheten i transaktionen är också en fråga vi måste ta med oss när vi söker en lösning för elektroniska pengar. Det duger inte att

blunda för att detta är ett viktigt argument för kontanterna hos många personer. Detta är svåra frågor och samhället löser knappast problemet med den svarta sektorn genom att göra alla transaktioner spårbara. Den svarta sektorn skulle bara snabbt välja sig en annan ”valuta” – guld, silver, ädelstenar, dollar eller liknande.

Vi måste också vänja den unga generationen vid elektronisk betalning som alternativ till kontanter. Sparbankerna och Swedbank har idag ett kort, Visa Ung, som är tillgängligt för ungdomar från 13 år. Det är ett sätt att påverka synen på kort och kontanter.

För att kunna föra med oss en elektronisk plånbok måste vi ha en strömkälla. När man funderar över bärare ligger mobiltelefonen nära till hands. Den har redan idag en god batterikapacitet. Det är inte svårt att föreställa sig en applikation där man via mobiltelefonen med en enkel knapptryckning kan överföra en betalning till en annan mobiltelefon.

Tekniken att skapa elektronisk plånbok finns säkerligen redan idag. Nu handlar det om att formulera kraven på hur vi vill att vårt betalsystem ska fungera. Där är enkelheten den stora stötstenen. Det nya systemet måste vara lika enkelt att använda som det är att ta ut kontanter till plånboken. Vi lär väl få vänta några år – men det kommer. ■

Framtidens betalmedel: Inga kontanter!

Alltför många bankanställda, anställda handeln och i värdetransportbolag utsätts dagligen för hot i sitt jobb. Det stora hotet är kontanthantering. Banker, butiker och värdetransporter utsätts ständigt för rån. Kriminella handlingar som skadar de som utsätts för lång tid. Några kommer aldrig tillbaka till sitt jobb igen. En lösning är naturligtvis ett samhälle utan kontanter. Förmodligen kommer de kriminella då att finna nya vägar att råna elektroniskt. Men ett stort antal anställda kommer att slippa våld och rån på jobbet.

Berit Ohlsson

Finansförbundets förbundsstyrelse och för förbundet observatör i Bankernas säkerhetskommitté

FRÅGAN OM FRAMTIDENS BETALMEDEL har alltid varit aktuell. Den största delen av den framtid som hittills diskuterats i dessa sammanhang ligger nu bakom oss och mängden kontanter i omlopp är större än någonsin. Men som i alla andra delar av vårt samhälle så sker förändringarna med accelererande hastighet. Vem använder i dag checkar? Hur många betalar sina räkningar kontant i en bankkassa? Fundera en stund på hur länge det har varit på detta viset. Vi har ett samhälle i Sverige med en i internationell jämförelse stor teknisk mognad och med ett mycket effektivt banksystem. Vi har i många avseenden varit föregångare – även om en stor del av ”försprånget” är på väg att ätas upp.

Alltför ofta blir frågan om framtidens betalmedel bara till en ständigt pågående debatt mellan bankerna och handeln om avgifterna för kortanvändning – med en tydlig positionering av parterna. Det hela har där reducerats till en rent ekonomisk fråga om möjligheterna att tjäna pengar.

En annan fråga som hela tiden är i fokus är hur man kan göra korten säkrare. Andra – och snart tredje – generationens betalkort. Datachip i stället för magnetremsa och säkert mycket mer. Här handlar det om hur kunden (och banken) ska kunna minimera och helst eliminera sina ekonomiska förluster.

Användningen av autogiro och Internetbetalningar ökar hela tiden och det gör det framför allt enklare och bekvämare – och billigare – för alla intressenter.

Alldeles för många rån

När det gäller till exempel SEPA (Singel Euro Payment Area) handlar det om ett nytt betalsystem för att snabbare och effektivare kunna föra över pengar i ett europeiskt betalningsnät. Bättre för alla kunder – såväl privatpersoner och företag som organisationer och myndigheter.

EU:s olika penningtvättsdirektiv – det tredje på gång att implementeras i medlemsländerna – syftar till att försvåra för ekonomisk brottslighet. Värdefullt för alla – utom för den som vill tvätta pengar. Det kan också medföra obehag för den banktjänsteman som ska hantera kundkontakten och i vissa fall blir utsatt för hot när kunden måste svara på frågor om pengar som kan misstänkas vara föremål för ”penningtvätt”.

Forskare säger att de största problemen inom betalsektorn i dag är bedrägerier, brist på standardisering av branschen och kundernas förståelse av finansiella tjänster.

Bankerna talar om problemet med de kostnadsfria kontantuttagen.

Alla diskuterar hur vi ska utveckla nya betalsystem som är säkrare, tryggare och effektivare – för kunder, banker och handel.

Allt detta var stora frågor vid konferensen om Framtidens betalmedel den 5 februari 2008. I inbjudan till konferensen fanns visserligen också ett (av fyra) teman som hette ”Ett konsument- och medarbetarperspektiv”. Men åtminstone medarbetarperspektivet blev inte särskilt uppmärksammat vid konferensen. Verkligheten är att alldeles för många bankanställda – och anställda i handeln – har utsatts för rånsituationer.

Flera av dessa har dessutom drabbats mer än en gång.

Vid tidpunkten för konferensen hade det bara under 2008 genomförts minst 12 bankrån i Sverige, flera av dem mycket våldsamma och med beväpnade rånare.

Bankrån har funnits så länge det funnits banker. Ofta har bankrån i medierna och på film givits en glorifierande stämpel. Bankrånare har, alltifrån Bonnie och Clyde till nittioalets Maskeradliga, framställts som romantiska och smarta figurer som bara tar pengar från dem som ändå har det i sådant överflöd, det vill säga bankerna.

Eliminera riskerna

Den som utsatts för ett väpnat rån, med ett automatvapen riktat mot sig, glömmet det aldrig. Många kan inte komma tillbaka i samma arbete ens efter mycket lång tid. Vad det får för konsekvenser för dessa personer i deras privatliv vågar jag inte ens tänka på. I dessa fall spelar det ingen roll om vapnet i fråga var en attrapp eller verkligt och skarpladdat. Vad det egentligen är vet inte den som tittar in i mynningen på vapnet.

Bankanställda som varit utsatta för väpnade rån har i lokaltidningen dagen efter kunnat läsa om hur förslagna och smarta rånarna varit, som efter rånet försvunnit cyklandes längs Storgatan. Inte ord om hur personalen drabbas och att det faktiskt handlar om ett grovt och hänsynslöst brott. Synsättet har gudskelov blivit väsentligt bättre i medierna.

Det är i och för sig ytterst sällsynt att någon bankanställd kommer till svårare fysisk skada och detsamma gäller för de kunder som befunnit sig ”i vägen” vid råntillfället. Poliserna har råkat betydligt värre ut i samband med rånjakten. Tyvärr ser det bara ut som en tidsfråga innan bankpersonal och/eller kunder kommer till allvarlig skada eller till och med dödas i samband med bankrån.

Från Finansförbundet upplever vi att vi tillsammans med bankerna gör vårt yttersta både för att eliminera riskerna och för att ta hand om dem som drabbats. De kristeam som finns i till exempel Nordea och Swedbank är mycket professionella och det finns upparbetade rutiner för hur drabbade anställda snabbt ska få hjälp.

I Bankernas säkerhetskommitté – där jag sitter som observatör för Finansförbundet – är frågor av den här arten ständigt på dagordningen och det är ett område där vi från fack och arbetsgivare brukar ha total samsyn om vad som är viktigt och vad som måste göras.

Efter att flera banker i samma område under kort tid rånats på likartade sätt så kan jag förstå att det finns kontorschefer som vill införa beväpnade vakter i banklokalerna. Det handlar ju bara om en vilja att skydda personalen. Det finns på olika håll – främst i andra länder – de som förordar bunkerliknande bankkontor med galler och betonghinder. Det kan dock inte vara sådana åtgärder som är ”botemedlet”. Tillgänglig forskning och expertis visar på att det bara föder ännu grövre våldsmetoder från bankrånarna. Dagens bankrånare utgör oftast en del av den verkligt grova organiserade brottsligheten i vårt samhälle. Nog borde det vara möjligt att med större polisiära resurser, fler specialutbildade åklagare etc, kunna bevaka och förhindra en del av denna verksamhet. Tyvärr går det nog inte att förhindra den helt.

Om nu inte beväpnade vakter, galler, hårdare straff och fler poliser och fler bevakningskameror hjälper, vad ska vi då göra? En lösning är givetvis ett samhälle utan kontanter. Inga kontanter – inga bankrån, inga värdetransportrån, inga butiksrån. Är detta möjligt? Antagligen inte fullt ut – men det måste gå att komma mycket längre på den vägen.

Framtid utan kontanter

Är detta då inte att ge efter för en grov brottslighet i vårt samhälle – att ge upp? Jovisst kan det uppfattas så – men det är inte rimligt att riskera människors liv utifrån principiella synpunkter. Dessutom tror jag inte att ett kontantlöst samhälle på sikt behöver bli sämre för oss medborgare.

Om vi inte hade några bankkontor så skulle vi inte heller ha några traditionella bankrån. Men bankkontor i någon form har en viktig funktion. Bankerna måste kunna ge service till sina kunder. På kontoren behöver inte finnas kontanter – det service som ska ges där är framför

allt kvalificerad rådgivning. Men den som fortfarande har behov av sina kontanter måste också komma åt dem... Uttagsautomater måste finnas och underhållas/fyllas på.

Utvecklingen mot ökad användning av kort i stället för kontanter fortsätter och det är bra. Samtidigt så ökar dock, lite paradoxalt, den totala mängden kontanter i samhället. Att man i dag i allt större utsträckning handlar med kort i dagligvaruhandeln känns naturligt, men när man samtidigt kan ta ut kontanter i snabbköpskassan så kvarstår kontanthantering där – och därmed rånrisken. Det är ingen lösning att flytta rånrisken från bank till butik – eller till värdetransporter.

Om kontanthantering upphör – helt eller delvis – så kommer också brottsligheten att övergå till ännu mer sofistikerade bedrägerimetoder i många olika former. Det är inte säkert att mängden pengar som brottslingar tillskansar sig minskar. Men om en reducerad kontanthantering kan minska det lidande som så oerhört många i banker, värdetransportföretag och butiker utsätts för vid alla rån eller rånförsök, så är det ändå värt allt besvär för kunderna och alla kostnader för banker och andra företag. Liv och hälsa måste alltid gå före pengar och lönsamhet.

Svaret på frågan om vad som är framtidens betalmedel blir med detta resonemang: **INGA KONTANTER!** Varför skulle vi i Sverige inte kunna fortsätta att vara föregångare – nu på vägen mot ett kontantlöst och i många avseenden säkrare samhälle. Det handlar inte om möjliga eller omöjliga tekniklösningar. Vem förutspådde för tio år sedan att vi skulle använda mobiltelefonerna för betalningar? Vem talade för 25 år sedan om Internetbanking. Vi vet inte vad som kommer i nästa utvecklingsfas – bara att det kommer något och det går väldigt snabbt. Nu – och i varje utvecklingsfas – handlar det om attityder och beteenden. Det går att förändra även sådana. Jag skulle vilja se att nästa generation anställda på bankkontor inte behöver leva med en ständig oro för att ställas inför en beväpnad bankrånare. Jag tror faktiskt också att en sådan utveckling är möjlig. ■

En säker och trygg arbetsmiljö för butiksanställda

7

Under november månad år 2007 skedde 97 rån, varav 30 med vapen, mot butiker i Sverige. Det innebär tre rån om dagen mot butiksanställda. Det är svårt att helt skydda oss från butiksrån, men med ett medvetet säkerhetsarbete går det att komma långt. Kontanthantering, slutna system för pengarna och bemanningen är några väsentliga faktorer i arbetet med att göra butiker säkrare. Säkerhetsmedvetande och krisberedskap hos arbetsgivarna är nyckelfaktorer för säkrare butiker.

Jannika Fahlander
ombudsman, Handelsanställdas förbund

DAGLIGEN FÅR VI RAPPORTER om butiker som varit utsatta för rån. Bakom varje sådan rubrik i tidningen finns människorna som arbetar i den rånade butiken. Som blivit hotade och kanske skadade. Butiker rånas för några tusenlappar. Oavsett summans storlek så är det trauma den anställde blir utsatt för i samband med ett rån så dramatiskt, att många aldrig kan komma tillbaka till jobbet, utan tvingas sluta.

Därför är det viktigt att arbeta förebyggande med säkerheten för att minimera riskerna för att bli utsatt för rån. Konsekvensanalyser/riskbedömningar ska göras för att kartlägga risker och eventuella hotbilder. I riskbedömningen ska butikens läge, öppettider, bemanning och omgivningen finnas med. Majoriteten av butiksrånen är slumpmässiga. Det vill säga, rånen föregås inte av någon omfattande planering. Målet är inte ett stort byte, utan snabba pengar eller särskilt stöldbegärliga varor.

Det är viktigt att vi partsgemensamt jobbar för att butikerna uppfyller de 13 punkter som finns i den gemensamt framtagna broschyren *Skydd mot rån i handeln*.

Färre kontanter minskar riskerna

En av de viktigaste frågorna att arbeta med är att få bort så mycket som möjligt av kontanthantering i butikerna, för att minska rånrisken. Vår önskan är att fler och fler betalar med kort. Det förutsätter att korten blir säkrare för att minska kortbedrägerierna.

Kunderna ska inte behöva lämna ifrån sig kortet vid betalningen, utan ska själva kunna dra kortet. Butikspersonalen slipper ansvaret för kontrollen av kortet och man undanröjer också risken för intern oärlighet.

Säkra och bra rutiner innebär också en minskad risk för att anställda utsätts för påtryckningar utifrån.

Den ökade kortanvändningen är en utveckling som Handels ser som mycket positiv, eftersom en minskad kontanthantering på sikt kan leda till minskad rånrisk, och därigenom en tryggare tillvaro för butiksanställda.

Det finns en tendens att vissa betaltjänster flyttas från bank och Svensk kassaservice till butik, som innebär en ökning av kontanterna i butikerna igen. När betaltjänster genom upphandling förläggs i butikerna måste säkerheten vara i klass med vad den är vid bankkontor eller vid Svensk kassaservices kontor idag. En nedklassning av säkerheten i såväl inredning som rutiner kan inte accepteras. Om inte säkerheten prioriteras i upphandlingen kommer det att försämra arbetsmiljön för de anställda. En ökad kontanthantering förvärrar den rån-, hot- och våldsproblematik som redan i dagsläget är utbredd inom detaljhandeln.

Enligt preliminära siffror från Brottsförebyggande rådet så skedde 296 rån i Stockholms län under 2007, varav 119 med skjutvapen. Under november 2007 blev butiksanställda i Sverige utsatta för 97 rån, varav 30 med skjutvapen. Det är tre om dagen i snitt under november månad!

Ca 70 procent av Handels medlemmar arbetar inom detaljhandeln och berörs alltså av detta. Det är inte bara den som personligen utsätts för ett rån som drabbas; en ständigt närvarande rädsla för att bli utsatt är en stressfaktor för många.

Systemen för hanteringen ska vara slutna

Om det sker en ökning av betaltjänster som innebär en ökad mängd kontanter så ska de hanteras i slutna kassasystem, där personalen inte kan komma åt pengarna.

Systemet ska vara så slutet att hämtning och lämning sker av auktoriserade väktare. Det måste också framgå att personalen inte kan komma åt kontanterna och det ska inte under några omständigheter gå att lura

systemet. Viktigt är att det finns tillräckligt med kontanter i systemet, så att personalen inte behöver fylla på kontanter under arbetsdagen för att kunna ge växel/kontanter till kunder.

I det förebyggande säkerhetsarbetet ingår även att se över bemanningen. Ensamarbete har blivit vanligare inom detaljhandeln och detta ser Handels som ett problem. Framför allt är det låg bemanningen på kvällstid, då det är få kunder i butiken och i övrigt lite folk i rörelse.

Butiksrån sker främst på kvällstid (enligt statistik från 2005). År 2000 riktades två tredjedelar av butiksrånen mot ensam bemannade butiker.

Erfarenhet visar att det är lättare att bearbeta sina upplevelser om man inte varit ensam under ett butiksrån. Möjligheten att larma kan också vara större om det är fler i butiken.

Säkerhetsutbildning åt all personal

En annan viktig del i det förebyggande arbetet är att all personal får säkerhetsutbildning. Både vad gäller vilka säkerhetsrutiner som finns för butiken, och hur man ska agera under och efter ett eventuellt rån. Säkerhetsutbildning måste vara ett återkommande inslag på personalmöten.

Det måste finnas en krisberedskap hos arbetsgivaren. Antingen genom avtal med någon rånjour, eller en egen uppbyggd krisjour, som snabbt kan komma och ge hjälp och stöd till personalen.

Vi kommer aldrig att kunna skydda oss helt från butiksrån, men med ett medvetet förebyggande säkerhetsarbete kan vi komma långt. Det visar inte minst olika projekt som skett i samarbete mellan Handels parter, Brottsförebyggande rådet och polisen.

Ett exempel är ett projekt i Malmö, Säker i city, som inneburit en stor satsning på uppsökande verksamhet, utbildning och med ett stort antal butiker som blivit säkerhetscertifierade. Efter certifieringen har man märkt att icke önskvärda personer gör färre besök i butiken än innan.

Trots att rån, hot och våld har blivit en del i handelns vardag, så går det att med förebyggande säkerhetsarbete och med en väl fungerande krisberedskap skapa en säkrare och tryggare arbetsmiljö för butiksanställda. ■

Framtidens betalningar bör kunna följas av myndigheterna

Ett dagligt problem vid brottsutredningar är för åklagaren att ”följa pengarna”. Särskilt inom branscher som huvudsakligen tar kontant betalt är flödet av svarta pengar uppenbart. Vissa kassatillverkare levererar till och med kassaregister med inbyggda möjligheter att ”frisera” försäljningssiffrorna. Om kontanthantering minskar kraftigt borde problemen öka för den svarta sektorn. Därför bör det framtida betalningssystemet utformas så att informationen om betalströmmar kan tillhandahållas myndigheterna ganska omgående.

Stig Åström

kammaråklagare, Ekobrottsmyndigheten

MITT DAGLIGA ARBETE kommer jag i kontakt med lagstiftarens lösningar på problem med betalningsmedel som inte lämnar något spår, främst kontanter. Lagstiftaren söker på olika sätt synliggöra betalningar i något led och även att minska storleken på betalningsströmmarna om inga andra medel står till buds. Betalningsströmmar som inte kan spåras är själva grundförutsättningen för en svart ekonomi.

I en brottsutredning är det ju uppenbart för alla och envar att åklagaren har stora svårigheter att ”följa pengarna”. Det är dock kanske inte lika uppenbart att åklagaren kan hamna i lika stora svårigheter när det inte finns några pengar att följa. Ett par exempel får illustrera svårigheterna.

Skatteverket kan exempelvis ha gjort en utredning och kontrollerat den disponibla inkomsten hos en företagare med en kontantberäkning – ett finurligt arbetsredskap som på ena sidan visar inkomsterna, såsom lön, uttag från eget bankkonto, ökade lån etc och på andra sidan utgifter, såsom skatt, egna insättningar på konto, amorteringar etc. Om kontantberäkningen utvisar ett underskott så måste det förklaras på något sätt. Ofta görs invändningar från den som kontrolleras, tillika

den misstänkte, att han uppburit lån från släktingar, haft kontanter i bostaden etc. Pengar har kanske aldrig tillförts företagaren på detta sätt men invändningarna måste utredas.

På samma sätt kan det förhålla sig med en osann faktura som är kvitterad som kontant betald. Transaktionen har kanske aldrig ägt rum men det ingår i utredningen att ta ställning till om påståendet om betalning är korrekt eller inte.

Dessa utredningsinsatser är dyrbara men de förknippas inte direkt med betalningsmedlet, eftersom det inte är fråga om faktiska betalningar.

Otacksam uppgift för Ekobrottsmyndigheten

Härutöver finns det transaktioner som verkligen ägt rum men där det kan inte bedömas vem som är mottagare av beloppen. I en härva av svart arbetskraft, där bolag efter bolag hyr in arbetskraft, så kommer beloppen att tas ut i kontanter av bolaget som är sista länken i kedjan. Ekobrottsmyndigheten får den otacksamma uppgiften att utreda om pengarna betalats tillbaka till något överordnat bolag eller till egna svart anställda eller anställda i annat bolag.

Ofta blir utredningsresultatet, om ett fullständigt klarläggande inte kunnat ske, åtal för bokföringsbrott och/eller försvärande av skattekontroll. Det vill säga, det enda som är helt klart är att transaktionerna på grund av brister i underlaget inte kan bedömas med ledning av bokföringen och att dessa brister varit sådana att skattekontrollen allvarligt försvårats.

Kostnaden för svart arbetskraft är nog gemene man mer medveten om. I detta hänseende handlar det inte bara om förlorade skatte kronor utan även om att svart arbetskraft ofta tar förmåner från samhället som finansieras av arbetskamrater som är lojala med samhället och betalar sin skatt. Även detta är en indirekt kostnad förorsakad av själva betalningsmedlet.

Ur ett åklagarperspektiv medför transaktioner som inte i efterhand kan verifieras en stor utredningsbörda och jag tror att rättsväsendet

ansluter sig till handelns och bankernas målsättning att i så stor utsträckning som möjligt ersätta kontanter med kortbetalningar.

Kontanter är det dyraste betalningsmedlet i samhället och en mycket stor del av kontanterna finns inom den svarta sektorn. Denna sektor är en ständig producent av ärenden som hanteras av såväl förvaltningsdomstolar som allmänna domstolar.

Det har gjorts beräkningar av storleken av den svarta sektorn i samhället.

I sou 2005:35, sid 61 har angetts att ”Det är svårt att beräkna storleken på den svarta sektorn, eftersom det är fråga om verksamheter och transaktioner som man vill dölja. Skattebasutredningen har i betänkandet Våra skatter (sou 2002:47) beräknat att skattefelet – det samlade skatteintäktsbortfallet på grund av att gällande skatteregler inte tillämpas full ut – uppgår till ca 4 procent av bruttonationalprodukten, eller åtta procent av skatteintäkterna. Två tredjedelar av detta kan hänföras till den svarta sektorn, det vill säga oredovisade företagarkomster och svartarbete. Det skulle – beräknat på uppgift från Statistiska centralbyrån om bruttonationalprodukten för 2004 – innebära att den svarta sektorn uppgår till omkring 70 miljarder kronor”.

Lagstiftaren försöker ständigt att synliggöra kontanthantering. Dessa lagstiftningsinsatser drabbar de hederliga näringsidkare som skulle ha redovisat korrekt i alla fall. Det goda är dock att insatserna gjorts för att komma åt de illojala konkurrenterna till den hederlige näringsidkaren.

Kontantbranschen svårkontrollerad

Det mest närliggande exemplet är bokföringslagens krav på när affärshändelser senast ska bokföras. I lagen anges att dessa ska bokföras så snart det kan ske. Detta innebär att affärshändelser i till exempel januari ska vara bokförda senast vid utgången av februari. Den hederlige näringsidkaren kan i dessa fall anlita en bokföringsbyrå som bokför en gång i månaden. Kontanta affärshändelser däremot ska bokföras senast påföljande arbetsdag (5 kap 2 § bokföringslagen). Näringsidkaren kan

i dessa fall inte låta den externt anlitate bokföringsbyrån bokföra dessa transaktioner tillsammans med övrigt räkenskapsmaterial en gång i månaden utan måste föra en egen kassabok för de kontanta in- och utbetalningarna och eventuellt även upprätta manuella kassarapporter.

Det är ofrånkomligt att lagstiftaren i allt högre grad börjat se över kontantbranscherna. Det är väl känt bland skatterevisorer som genomför skatterevisioner i företag att det sällan eller aldrig finns bokförda privata icke avdragsgilla kostnader i bolag inom kontantbranschen. Problemet är i stället att intäkterna inte redovisas fullständigt i bolagen. Detta gör kontantbranschen svårkontrollerad och en skatterevision är mycket resurskrävande. Härutöver kan nämnas att om skatterevisorerna gör en anmälan om skattebrott i ett företag i en kontantbransch så uppkommer ytterligare kostnader att hantera ärendet, såväl själva åtalet som skatteprocessen.

Lagstiftarens försök att göra kontanthantering i kontantbranschen spårbar kan återfinnas i lagen (2007:592) om kassaregister etc. Lagen medför att kontanterna blir spårbara genom att näringsidkaren blir skyldig att registrera försäljningen i ett särskilt certifierat kassaregister som uppfyller särskilda krav. Lagen träder i kraft den 1 januari 2010 och det är inte en dag för tidigt. I propositionen till den nya lagen om kassaregister framhålls att syftet är att skydda seriösa företagare från illojal konkurrens från mindre seriösa företagare och öka legitimiteten för skattesystemet. Den illojala konkurrensen leder till att skattebördan vältras över på andra skattskyldiga vilket i sin tur kan leda till att seriösa näringsidkare riskerar att slås ut. Är dessutom skattekontrollen otillräcklig påverkas också förtroendet för skattesystemet negativt, vilket kan leda till att viljan att följa de beslut som fattats i demokratisk ordning minskar.

System för att lura myndigheterna

I början av år 1998, ”wallraffade” reportern Stig Edling som krogägaren Mats Nilsson för att undersöka sanningshalten i krögares påståenden om att leverantörer av kassaregister deltar aktivt i restaurangfusket.

I aprilnumret av tidskriften ”Vi” år 1998 redovisade han den dystra slutsatsen att landets tre största leverantörer av kassaregister medverkar till att utveckla system vilkas syfte är att lura myndigheterna.

Nyligen åtalade jag krögare som i sin restaurangverksamhet använt ett krympningsprogram till ett kassaregister. Krympningsprogrammet kunde ta fram och visa på en datorskärm alla kontanta försäljningar som skett under dagen. Krögaren kunde ange med vilket belopp krympningen skulle ske och programmet valde ut enskilda transaktioner som motsvarade det belopp som skulle raderas. Det fanns ett flertal varianter av krympningar, men alla hade det gemensamt att krympningen var avgränsad till kontantförsäljningen, inte försäljning mot kontokort. Programmet kunde även efter krympningen uppdatera den elektroniska journalen. Den rättfärdige undrar måhända var man då ska äta sin lunch. Mitt svar blir, ät var du vill men betala med kort. Förhoppningsvis blir budskapet detsamma även i framtiden med ett betalningsmedel som avsätter spår som i efterhand kan verifieras.

Personalliggare ska minska fusk

Inom restaurang- och frisörbranschen har införts krav på personalliggare för att stävja fusk med svart arbetskraft, lag (2006:575) om särskild skattekontroll i vissa branscher. Personalliggaren ska innehålla uppgifter om näringsidkarens namn och person-/organisationsnummer. Därutöver ska för varje verksamhetsdag finnas antecknat namn och personnummer på alla som är verksamma i näringsverksamheten och tidpunkten då respektive persons arbetspass påbörjas och avslutas. Uppgifterna ska antecknas i omedelbar anslutning till att arbetspasset påbörjas eller avslutas. Uppgifterna i personalliggaren ska bevaras i två år.

Skatteverket har fått rätt att göra oannonserade kontrollbesök för att stämna av personalliggaren. Om det vid Skatteverkets kontroll visar sig att personalliggaren är bristfällig eller inte tillhandahålls får Skatteverket ta ut en kontrollavgift på 10 000 kronor.

Mot denna bakgrund är det uppenbart att om ett framtida betalningsmedel utformas på ett sådant sätt att det inte avsätter några

elektroniska spår eller som gör det möjligt att i efterhand följa betalningsströmmarna kommer lagstiftaren att uppfinna system som gör det möjligt att fånga upp transaktionen i något skede. Av de få exempel jag redogjort för framgår tydligt att lagstiftaren verkar för ökad synlighet eller öppenhet, eftersom upptäcktsrisken ökar och därigenom minskar möjligheten att fuska.

I de fall lagstiftaren inte kunnat minska möjligheten att fuska har andra vägar undersökts. Ett sådant exempel är fusket inom byggbranschen, som motarbetas med omvänd skattskyldighet för byggtjänster. Bakgrunden är den att samhället under flera år försökt komma tillrätta med fusket inom byggbranschen. Entreprenadersättningar betalas i flera led av underentreprenörer med inhyrd arbetskraft till det sista företaget i kedjan. Den sista länken i kedjan av underentreprenörer med inhyrd arbetskraft, utgörs av ett bolag med en ”målvakt”, en person som ska ta det straffrättsliga ansvaret för att det saknas bokföring och handlingar som utvisar vilka arbetare som fått lön eller underlag som utvisar vart pengarna tagit vägen. Denne tar ut hela beloppet i kontanter och levererar inte in den moms han rätteligen ska redovisa.

Den omvända skattskyldigheten för byggtjänster medför att underentreprenörerna inte får tillgång till momspengarna. Momsen ska i stället för att betalas in av det sista företaget i entreprenörskedjan, betalas in av företaget högst upp, beställaren av byggtjänsterna. Detta innebär en lönesänkning för svartarbetarna med 20 procent.

Tyvärr har detta regelsystem medfört administrativt merarbete och svåra gränsdragningsproblem för de företag som följer spelreglerna men återigen sker det i deras intresse för att främja en konkurrens på lika villkor.

Om kontanthantering minskar kraftigt, borde problemen öka för den svarta sektorn. En förminskad och försvagad svart sektor gynnar samhället som helhet. Utifrån min horisont är alla initiativ för en minskad kontanthantering välkomna. Ett första steg i rätt riktning borde vara att ta betalt för kontanthantering. Idag betalar den som använder kort en kortavgift medan den som betalar med kontanter inte belastas med någon avgift, trots att den samhälleliga kostnaden för

kontanthantering är avsevärt högre än för kort. Från min horisont handlar det inte bara om själva hanteringskostnaderna och logistiken utan som jag framhållit tidigare även indirekta kostnader för hela samhället.

Ökande krav på rättsväsendet

Det framtida betalningssystemet bör även utformas på ett sådant sätt att information om betalningsströmmar kan tillhandahållas myndigheter ganska omgående. Jag har upplevt gradvisa försämringar i detta avseende under min tid som åklagare. En gång i tiden kunde frågor ställas centralt till Svenska Bankföreningen för att få svar huruvida vissa misstänkta personer förfogade över konton i svensk bank. Denna möjlighet försvann och frågorna fick i fortsättningen ställas till respektive bank. Under den senaste tiden har utvecklingen gått i riktning mot att allt fler aktörer erbjuder olika former av betalningstjänster. I vilket avseende det nya europeiska betalsystemet, SEPA – till vilket även Schweiz och Lichtenstein anslutit sig – kommer att underlätta eller försvåra myndigheters informationsinhämtande får framtiden utvisa, när systemet är utbyggt. Generellt sett så innebär ett system som möjliggör snabbare och effektivare betalningar för såväl företag som privatpersoner över nationsgränserna att större krav på snabbhet även kommer att ställas på rättsväsendet.

Avslutningsvis vill jag framhålla att det framtida betalningssystemet måste vara så utformat att myndigheter kan få fram uppgifter om transaktioner. Om systemet inte kan säkerställa detta, är det bara en tidsfråga innan det trygga, säkra och effektiva betalningssystemet som sjösatts av banker med flera kringgärdas av nytillkomna regler som får direkt motsatt verkan. ■

Relationen till kunden avgör i framtidens konkurrens

Sverige och Europa står idag inför ett nytt utvecklingsskede när det gäller den finansiella infrastrukturen.

Finansmarknaderna får ett gemensamt regelverk – vilket förväntas ge en ökad konkurrens och skärpt effektivitet hos de aktörer som levererar finansiella produkter och tjänster. Det leder förmodligen till en rad nya aktörer som har en stor kundbas. Framtiden kommer att handla om vem som har kundens öra när det gäller finansiella betalningar.

Kent Eriksson

professor, Centrum för bank och finans, KTH

SVERIGES BANKER och vårt finansiella system är bra på att skapa den typ av finansiella infrastrukturlösningar som betalsystem är. Redan under 1980-talet skrevs detta i boken 'Retail banking revolution', där det framhölls att svenska banker var bra på att bygga infrastrukturlösningar genom att enas om att investera i exempelvis girosystem och kontantuttagsautomater (Lafferty publications 1985). Den ansedda tidningen the Economist rankade år 2000 Sverige som mest avancerat i världen när det gällde Internetbankverksamhet. Om vi vidgar perspektivet till Sveriges hela näringsliv, så kan vi även konstatera att World Economic Forum 2008 rankade Sverige som det näst bästa landet i världen när det gäller att dra kommersiell nytta av nya teknologiska landvinningar. Bara USA kommer före. Sverige är alltså mycket konkurrenskraftigt när det gäller teknikrelaterade finansiella infrastrukturlösningar.

Idag står Sverige och Europa inför ett nytt utvecklingsskede när det gäller den finansiella infrastrukturen. Det som nu händer inom Europa är att finansmarknaderna får ett gemensamt regelverk. Gemensamma regler för finansiella marknader ska ge ökad konkurrens och effektivitet

på producentsidan, vilket också ska påskyndas av att konsumenter av finansiella tjänster får större valfrihet och ökat konsumentskydd. En osäker faktor är dock hur konsumenterna faktiskt kommer att bete sig. Undersökningar visar att den finansekonomiska kunskapen är begränsad, ofta beroende på bristande intresse för finansekonomi. Detta kan göra det svårt att få konsumenterna att välja de mest konkurrenskraftiga finansiella tjänsterna, även med ökat konsumentskydd och ökade satsningar på finansekonomisk folkbildning.

Regleringsförändringar leder också till att företagen på finansmarknaden ändrar sitt beteende, samt att det troligen kommer in nya aktörer på marknaden. Exempelvis leder införandet av 'Single European Payment Area', eller SEPA, till enhetliga betalningsrutiner inom hela EU. Genom införandet av SEPA standardiseras transaktionssättet för betalningar inom EU. Stora volymer likadana transaktioner kommer att locka aktörer som är bra på stordrift i infrastruktur från både finans och IT-branscherna.

Regleringar, marknadsaktörernas agerande och kundernas beteende är några av de viktigaste faktorerna för att förstå utvecklingen av framtidens betalsystem. Denna text syftar därför till att analysera hur betalsystemet påverkas av regleringar, aktörer och kundbeteenden.

Analysram: regleringar, aktörer och kundbeteenden

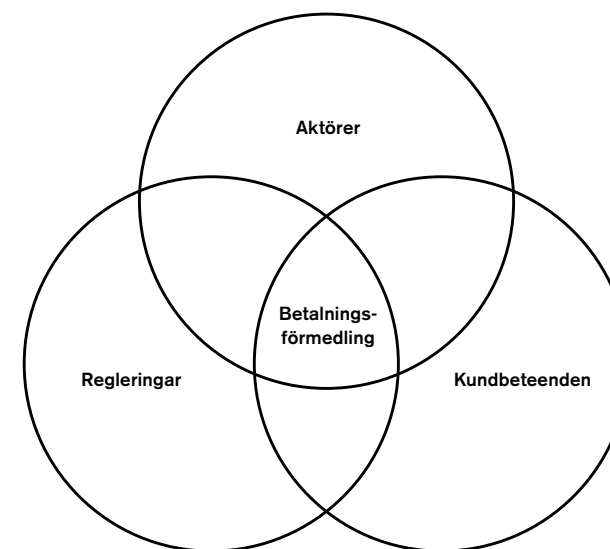
Finansföretagen utför en funktion i samhällsekonomin där de erbjuder tjänster som hanterar de finansiella behov som privatpersoner och företag har. Funktionen är intermediär genom att finansföretag sammanlänkar ett antal aktörer som har väldigt olika behov av risk och avkastningslösningar. Aktörerna kan vara privatpersoner, företag och organisationer. Sammanlänkningen görs genom att finansföretaget exempelvis lånar in från dem som har kapital och lånar ut till dem som vill låna kapital. Sammanlänkningen görs också genom att använda sig av finansiella instrument och finansiella marknader där finansföretagen kan sätta ihop de risk- och avkastningsinstrument som kunden vill ha.

Aktörerna agerar i en värld som kännetecknas av regleringsföränd-

ringar. De svenska bankerna påverkas av det som görs inom EU för ökad konkurrens, ökat konsumentskydd och ökad standardisering i finansbranschen.

Utöver regleringarna så påverkas branschen av kundernas beteenden. Kundernas finansekonomiska kompetens är avgörande för deras förmåga att vara kompetenta köpare av finansiella tjänster. Ju mer kompetenta kunderna är, ju mer avancerade tjänster kan säljas. Sambandet mellan marknadskunskap och marknadstillväxt är för det mesta positivt.

Aktörer, regleringar och kundbeteenden förändras i takt med att samhället förändras. Regleringar ändras nu mycket som resultat av arbetet i EU. Nya aktörer har kommit in i finansbranschen på grund av IT-utveckling och regleringsförändring. Kundernas beteende har ändrats genom att exempelvis privatpersoner gör flera val för sin egen finansiella situation och att företag blivit mer internationella. Finansföretagens verksamhet kommer alltså alltid att återspegla det samhälle som privatpersoner och företag deltar i att utveckla. Det innebär också att det framtida behovet av forskning inom finansbranschen kommer att gälla det som är relevant i samhällsutvecklingen, förmodligen avseende aktörer, regleringar och kundbeteenden.

Regleringar

Regleringarna inom finansområdet har förändrats mycket de senaste åren, och de kommer att förändras ännu mer under kommande år. Skälen till detta är dels att flera länder har reviderat lagstiftningen för att göra finansmarknaderna mer konkurrensutsatta, dels att EU har börjat arbeta för en gemensam inre marknad, där likadana lagar och regler ska gälla inom och mellan länder i EU. Lån, värdepappershandel och betalningar ska göras ungefär likadant oberoende av var i EU tjänsten utförs. Syftet med arbetet formuleras i EU:s vitbok om finansiella tjänster (KOM 2005: 629) som att:

- *Uppnä en dynamisk konsolidering för att skapa en integrerad, öppen, allomfattande, konkurrenskraftig och ekonomiskt effektiv finansiell marknad i EU.*
- *Avlägsna de kvarvarande större ekonomiska hindren så att finansiella tjänster kan tillhandahållas och kapital röra sig fritt till lägsta möjliga kostnad inom hela EU – med effektiva nivåer av tillsyns- och uppföranderegleringar som tillförsäkrar höga nivåer i fråga om finansiell stabilitet, ekonomiska fördelar för konsumenterna och konsumentskydd.*
- *Genomföra, tillämpa och löpande utvärdera den befintliga lagstiftningen samt strikt tillämpa programmet för bättre lagstiftning i framtida initiativ.*
- *Förstärka samarbete och konvergens på tillsynsområdet i EU, fördjupa förbindelserna med övriga globala finansiella marknadsplatser och stärka det europeiska inflytandet på det globala planet.*

Principerna för lagstiftningsarbetet är ökad konkurrens, transparens, valfrihet för kunder och även ökat konsumentskydd. Regleringar som har skapats i denna anda är exempelvis direktivet om marknader för finansiella tjänster (Mifid), där det finns bestämmelser om skydd för investerare.

När det gäller betalningar är genomförandet av en gemensam europeisk betalningsstandard redan igång och ska vara färdigt 2010. När det är genomfört ska betalningar i euro ske på samma sätt inom hela euroområdet. Detta förmodas leda till stora kostnadsbesparingar och leda till ökad integration och handel inom euroområdet (ECB 2006).

Regleringarna syftar till att standardisera betalningar, öka transparens, samt att standardisera rättigheter och skyldigheter för betalningar inom EU (CapGemini 2007). Idag är det fortfarande en fragmenterad marknad med olika villkor och regleringar på olika marknader. Inom södra EU används exempelvis kontanter i betydligt större utsträckning än inom norra EU.

Aktörer

Några av de viktigaste aktörerna är naturligtvis de reglerande myndigheterna inom EU och lokalt inom varje land inom EU. Uppföljning av lagar genom exempelvis den svenska Finansinspektionen och alla dess kollegor runt om i EU blir här viktigt.

Finansföretag är de som idag ger betalningstjänster och är centrala aktörer eftersom de utför betalningstjänster på kunders uppdrag. Det är finansföretag i olika länder som ser till att betalningar kan genomföras genom att länka ihop sig i det internationella betalningssystemet.

Finansiella serviceföretag är en kategori företag som utför tjänster till de finansiella företagen. Hit hör exempelvis jurister, revisorer, IT-konsulter, dataföretag och telekomföretag. Flera av dessa aktörer är bra på att driva infrastruktur i stor drift med standardiserat innehåll. Antalet anställda som arbetar med service till den finansiella sektorn har ökat genom åren, vilket kan spegla den ökande betydelsen av den finansiella sektorn i samhällsekonomin (SOU 2008:12).

Kundbeteenden

Hur kunden tar till sig nya tekniker för betalningar är dock inte en helt enkel fråga. Exempelvis har Internetbanken medfört ett större utbud som är oberoende av geografiska begränsningar. För att konsumenten ska kunna ta del av dessa möjligheter krävs dock en grundläggande finansiell kunskap för att de ska kunna förstå informationen samt utvärdera trovärdigheten hos källan (Braunstein and Welch, 2002).

Kunskap om finansiella tjänster är också viktig eftersom konsumenter

som saknar kunskap om de finansiella tjänsterna saknar förmågan att fatta ett fördelaktigt beslut utifrån sina egna förutsättningar. Avsaknaden av finansiella kunskaper kan påverka en person eller en familjs förmåga att spara långsiktigt, vilket gör att de är känsliga för nedgångar i sin ekonomi (Braunstein and Welch, 2002).

Avsaknaden av finansiella kunskaper hos konsumenterna kan leda till två möjliga utfall. För det första är många personer tveksamma till att köpa något de inte förstår. För det andra riskerar de konsumenter som trots bristande kunskaper har intentionen att köpa, att bli sårbara för oseriösa försäljare som säljer en produkt som kunden inte behöver eller är lämplig i konsumentens situation (Mitchell 2003). Inget av dessa scenarion är bra för leverantören av finansiella tjänster. Det första fallet medför utebliven försäljning och det andra fallet riskerar att medföra missnöjda kunder och en ökad statlig reglering.

Den låga folkbildningsnivån ses också som ett problem inom EU. Man konstaterar att många medborgare upplever finansiella tjänster som svårbegripliga och hänvisar till några större undersökningar (Kom 2007). Exempelvis konstaterades följande:

- *Privatpersoner tycker att det är svårt att förstå finansiella frågor.*
- *Privatpersoner överskattar ofta sin förmåga att förstå finansiella tjänster.*
- *Många privatpersoner lyckas inte planera inför framtiden eller välja produkter som passar deras behov.*

Detta gäller även för Sverige. Studier visar exempelvis att privatpersoner inte har god kunskap om vad realränta på ett konto är, samt att de har begränsad kunskap om många finansiella instrument (Flink et al. 1999). Bristen på kunskap är en spegling av att privatpersoner ofta inte är intresserade av finansiell ekonomi. Brist på engagemang är också en av huvudorsakerna till bristen på aktivt val i premiepensionssystemet (SOU 2005:87). Människor kan besitta mycket information om allt ifrån bilar och musik till vävtekniker och växter, men det är få som lägger ned lika mycket, eller ens hälften, av det engagemanget på att lära sig om finansekonomi.

Studier visar att små och medelstora företag har ungefär samma brist

på kunskap och engagemang för sina finansiella affärer (SEC 2001:1667). De har också dåliga villkor för sina finansiella tjänster (Competition Commission 2000), vilket är ett stort problem för tillväxt i EU (COM 2003:26).

Eftersom privatpersoner har begränsat engagemang för valet av finansiell tjänst så blir deras relation till rådgivaren desto viktigare. Studier visar också att släkt och vänner är en viktig relation för privatpersoner som fattar beslut om sina finansiella affärer (Nilsson 2008). Relationens natur förändras eftersom samhället som omgärdar denna relation ständigt förändras. För ungdomar kan exempelvis Internet-communities vara en viktig och trovärdig kanal som påverkar deras handlande. Den som har kundens öra har också möjlighet att påverka deras beslutsfattande.

Nya teknologier, som exempelvis betalning via mobiltelefon kan också förändra kunders beteende. Att börja använda en teknologi är dock komplicerat, och kunder har funnits behålla motsträviga uppfattningar om teknologin. Ett exempel är att kunder uppfattar att teknologin skapar både förslavning och frihet. Teknologin kan förenkla kundernas förståelse av utbytet, men å andra sidan kan det även göra det mer komplicerat (Civin 1999). Mick and Fournier (1998) identifierar åtta paradoxer av informationsteknologin. Exempel på dessa är att kunderna upplever att IT leder till både kontroll och kaos, frihet och förslavning, nya tjänster både ökar och minskar känslan av kompetens, ökar och minskar effektivitet, uppfyller och skapar behov. De motsträviga känslorna för tekniken gör det svårt för kunderna att få en konkret uppfattning av denna. Funktionerna av en teknologi påverkar kundernas attityder, vilket också påverkar hur kunden agerar i relationen med säljaren (Griffith 1999). Kunder kan lära sig att använda teknologin, och samtidigt lösa dessa motsträviga uppfattningar genom att skaffa erfarenhet av teknologin.

Slutsatser

I och med att marknaden för betalningar standardiseras i Europa så

finns det helt nya förutsättningar att uppnå skalekonomier i betalningsförmedling. Detta kommer troligtvis att innebära två typer av förändringar:

- *Att nya aktörer, själva och tillsammans med andra, utnyttjar den nya standardiserade marknaden för nya tjänster. Här är telekom, handel och banker möjliga aktörer. De företag som bankerna outsourcar delar av sin betalningsförmedling till blir också nya aktörer.*
- *Att nya tjänster och andrahandsmarknader för finansiella betalningar uppstår. Troligen kommer risken i en betalning att blixtsnabbt kunna balanseras på andra marknader än de som bankerna agerar på idag. Kanske kan nya aktörer skapa egna marknader.*

Det som driver förändringarna kommer att vara skalekonomier och hur företagen lyckas göra sig relevanta som finansiella tjänstesäljare till kunden.

Både banker och nya aktörer kan uppnå skalfördelar, så där är utvecklingen oviss. Krafter som verkar för nya aktörer är att de kanske redan har en god relation som kundens problemlösare, och då kan lägga till finansiella tjänster i utbudet. Krafter som verkar för banker är att de kan finansiellt tjänstesäljande till kund och att lagar och regleringar ger viss exklusivitet till kundrelationen. Närhet till kunden kommer med all sannolikhet att vara liktydigt med goda marginaler. Bankerna har här ett klart försprång när det gäller att vara nära kunden avseende betalningar, men flera aktörer knackar på dörren. Bankerna gynnas antagligen av regleringar som ger dem viss exklusivitet. Det är visserligen tydligt att lagstiftarna vill öka konkurrensen genom att släppa in nya aktörer, men ökade satsningar på konsumentskydd bör gynna bankerna eftersom de kan leverera konsumentskyddade produkter.

Som ett resultat av genomförandet av SEPA kommer vi troligtvis att se att finansiella tjänstesektorn mer tydligt delas upp i transaktion och finansiell rådgivning, där transaktion sköts av en mängd aktörer under strikta regler, medan finansiell rådgivning sköts av banker som genom regleringar har en exklusiv rätt att tala in i kundens öra.

En huvudfråga är var gränssnittet för finansiella tjänster går gentemot

kunderna. Nu har bank- och finansföretagen gränssnitt mot kunderna via flera olika distributionskanaler. I framtiden kan det vara så att exempelvis telekomoperatörer, eller aktörer av typen Skype erbjuder betalningstjänster. Det kan i så fall också leda till att de blir kundens gränssnitt när det gäller finansiella betalningar.

Kundernas förståelse av finansiella tjänster är begränsad, vilket gör att de ofta inte sätter sig in i konsekvenserna av sina betalningsval. Exempelvis använder de inte nödvändigtvis de billigaste betalningstjänsterna, utan i stället de som marknadsförs på mest kundanpassat sätt. Detta blir väldigt viktigt när fler aktörer, som exempelvis telekomföretag, ger sig in på betalningsmarknaden.

Frågan är alltså vem som har kundens öra när det gäller finansiella betalningar i framtiden. Är det banken, handeln eller andra aktörer?

EU har beslutat att satsa på finansekonomisk utbildning, ökat konsumentskydd och ökad valfrihet avseende finansiella tjänster. Detta skulle kunna få som konsekvens att vissa aktörer har en mer rådgivande relation till kunden, medan andra har en relation som inriktar sig mer på att sälja användning av betalningsinfrastrukturen. Rådgivaren blir då ett slags mellanhand på det sätt som bankerna är idag. I framtiden behöver det dock inte vara banken, utan kan vara telekomföretaget, oberoende licensierade rådgivare, skuldsanerare etc. Kanske har varje individ en personlig betalningsinfrastrukturrådgivare. ■

Referenser

Beveren, Van, John, (2002) **A model of knowledge acquisition that refocuses knowledge management** Journal of Knowledge Management 6:1 pp 18-22

Braunstein, S. and Welch, C (2002) **Financial literacy: An overview of practice, research, and policy** Federal Reserve Bulletin, 88:11, pg 445

Brucks, M. (1985) **The Effects of Product Class Knowledge on Information Search Behavior** Journal of Consumer Research, Vol 12:1

Civin, M.A. (1999) **On the Vicissitudes of Cyberspace as Potential-Space** Human Relations, 52:4, pp 485-506

COM (2003:26) **Creating an entrepreneurial Europe. The activities of the European Union for small and medium-sized enterprises (SMEs)** eu commission working paper.

The Competition Commission (2000) **The supply of banking services by clearing banks to small and medium-sized enterprises: A report on the supply of banking services by clearing banks to small and medium-sized enterprises within the UK**

ECB 2006, **Det gemensamma eurobetalningsområdet (SEPA)**.

The Economist **Survey of online finance**
(May 20-26, 2000)

Eriksson, K. & Mattsson, J. (2002) **Managers Perception of Relationship Management in Heterogeneous Markets** Industrial Marketing Management, 31:6, pp 535

Eriksson, K. & Sharma, D.D. (2003) **Modeling Uncertainty in Buyer Seller Cooperation**
Journal of Business Research. 56, pp 961-970.

Financial Services Authority, **Financial Capability in the UK: Establishing a Baseline**, 2006.

Griffith, T.L. (1999) **Technology Features as Triggers for Sensemaking**
Academy of Management Review, 24:3, pp 472-488

Harrison, T. (2002) **Consumer empowerment in financial services: Rhetoric or reality?**
Journal of Financial Services Marketing Vol 7:1 pp 6-9

Johnson, E.J. and Russo, J.E. (1984) **Product Familiarity and Learning New Information**
Journal of Consumer Research, Vol. 11:1, pp. 542-550

KOM 2005:629 **Vitbok om finansiella tjänster**, EU-kommissionen.

Lafferty publications (1985) **The Retail banking revolution** Lafferty publications: London

Mattila, A.S and Wirtz, J. (2002) **The impact of knowledge types on the consumer search process; An investigation in the context of credence services**
International Journal of Service Industry Management, Vol. 13:3, pp. 214-230

Mick, D.G, Fournier, S (1998) **Paradoxes of Technology: Consumer Cognizance, Emotions, and Coping Strategies**, The Journal of Consumer Research, 25:2, pp 123-143

Mittal, V. & Sawhney, M.S. (2001) **Learning and using electronic information products and services: A field study** Journal of Interactive Marketing, 15:1, pp 2-12

Nilsson (2007) **Transactions in cyberspace : the continued use of Internet banking**
diss. Handelshögskolan i Stockholm.

sec 2001:1667 **Enterprises access to finance'** eu commission working paper

SOU 2005:87 **Svårnavigerat? Premiepensionssparande på rätt kurs.**

SOU 2008:12 **Finansiella sektorn bär frukt: Analys av den finansiella sektorn ur ett svenskt perspektiv'**

The Swedish Competition Commission, (Konkurrensverket 2001) **Konsumentrörligheten på de finansiella marknaderna**, Konkurrensverkets rapportserie: 2001:5

Thornton J, White L (2001) **Customer orientations and usage of financial distribution channels**
Journal of Services Marketing, Vol 15, No 3, pp 168-185

Handeln kräver bättre villkor för betalningar

Ett av handelns stora problem är kostnaden för att ta betalt. Handeln betalar gärna för de tjänster som utnyttjas, men höga kostnader och snedvridande avgiftsmodeller är inte bra vare sig för handeln, konsumenterna eller bankerna. Men nya aktörer är på väg in på marknaden. För att vi ska kunna ha ett långsiktigt samarbete mellan handel och banker krävs lika villkor. Alternativet är att handeln hittar andra partners.

Dag Klackenbergs

VD, Svensk Handel samt styrelsens ordförande, Handelns Utvecklingsråd

DET ÄR IDAG vi bestämmer hur framtidens betalsystem skall se ut. Handeln behöver ett system som är billigt, snabbt och säkert och det måste bankerna kunna leverera. Eller finns det kanske andra som kan leverera ett bättre, mer prisvärt, system?

Småköp i servicehandeln är ett exempel där bankerna inte har levererat en tillfredsställande lösning. De fasta och rörliga bankkostnaderna äter snabbt upp de små marginalerna i de fall köpebeloppen understiger hundra kronor. Handlaren får i slutändan betala för att få sälja en tidning om den betalas med kort. Många småhandlare tar därför inte bankens betalkort längre. Svensk Handel söker därför efter nya lösningar även utanför bankvärlden. Ett betalsystem bör – i likhet med andra framgångsrika tjänster och produkter – ha ett lågt pris, en hög volym och finnas på rätt plats. Tänk om en aktör från en helt annan bransch stiger in och sköter betalningar som en del av sitt utbud av olika tjänster! Telekombolag har exempelvis börjat intressera sig för betalningar, eftersom deras mobilnätverk kan fungera på samma sätt som det vanliga betalnätverket, vilket bankerna och butikerna använder idag.

Handelns kostnader för kortbetalningar orimligt höga

Ett av handelns stora problem är kostnaden för att ta betalt. Kostnaderna är idag orimligt höga och kostnader för kortbetalningar är inte transparenta. Idag används en stor del av de avgifter som handeln betalar, till annat än den service avgiften var avsedd för. Till exempel används avgiften till reklamkampanjer, lojalitetspoäng och annat som inte gagnar den som betalar.

Målet är inte att sprida kortanvändningen, utan att vrida användandet av kort mot kreditkort, som är det mest kostsamma betalsättet. Motsvarande styrning av kundens kortanvändande är förbjudet för handeln genom "non discriminatory rule". Knappast ett jämlikt partnerskap!

Handeln betalar gärna för de tjänster som utnyttjas, men höga, ej transparenta kostnader och snedvridande avgiftsmodeller är inte bra för vare sig handel, konsument eller banker. För handeln är det viktigt att bankvärlden förstår de behov som finns och agerar på de behoven. Status quo är försvagande för både handel och banker. Den som visar god vilja i bankvärlden, såväl i Sverige som i Europa, har stora möjligheter att utveckla sitt samarbete med handeln.

En ny avgiftsmodell

Handeln och bankerna behöver ett betalsystem där avgiftsmodellen driver utvecklingen framåt och premierar det betalmedel som är kostnadseffektivt och säkert. Jag kommer att gå igenom några av de problem och lösningar som vi har framför oss.

I Sverige premieras kostsamma betalmedel såsom kontanter och kreditkort på debetkortens bekostnad. Kostnaderna för dyra kort och kontanter delas lika av alla som handlar genom att kostnaden läggs på priset för samtliga.

En del i problemet är den prissubventionering som görs till förmån för kontanter genom fria uttag i bankomater och andra uttagsautomater. En korrekt prissättning skulle främja användningen av det mest effektiva betalsättet. Både i Norge och Danmark är det avgift på vissa

uttag och detta har också styrt konsumenten till att använda sina kort mer, jämfört med i Sverige.

Med SEPA¹⁾ ser vi en gemensam marknad för betalningar i Europa. Dessa gränsöverskridande betalningar kan ge ökad konkurrens och ett effektivare betalsystem med lägre kostnader. Domen mot Mastercard i december 2007 lade grunden för gränsöverskridande betalningar med kort. Utan interchangeavgift²⁾ på dessa betalningar har handeln möjlighet att söka leverantörer där de får bäst pris, och är inte begränsad till få leverantörer i sitt eget land.

I framtiden ser vi fler alternativ för handeln, förutom de nuvarande, som leverantörer av betaltjänster. Vår utgångspunkt är, att så länge tjänsten är kostnadseffektiv, säker och främjar systemets fortsatta utveckling, är det ointressant vilken plattform som levererar betalningen, eller vem som står bakom den, så länge den förstår handelns behov.

Dagens betalsystem har inbyggda problem. Småköp är ett av dem. För köp upp till 150 kronor lönar det sig inte med kort. I dagens system med fasta och rörliga avgifter äts de små marginalerna upp av kortets serviceavgift. Detta har länge varit en stor bromskloss för att kortbetalningen ska ersätta kontanter.

Vad som behövs är en aktör som kan skapa stora volymer av användare som regelbundet använder sina kort, precis som kontanter.

Kollektivtrafiken är den uppenbara katalysatorn. Där finns en stor användarbas med många små transaktioner samt närhet till handel, där småköp är vanligt. Kollektivtrafiken fungerar som en katalysator för effektiv spridning av systemet.

Ett gemensamt betalsystem, anpassat speciellt för mindre belopp, ger handeln precis vad den vill ha, kostnadseffektivt, säkert och anpassat till handelns behov.

Det är framför allt i Asien, som kollektivtrafiken och handeln använder ett gemensamt betalsystem. Men även i London finns ett system som utnyttjar en inte så lyckad hybrid mellan EMV³⁾ och Mifare-kort⁴⁾. Där har man tyvärr bortsett från kundens behov och sammanfört ett kontaktlöst EMV-kort med ett kontaktlöst tunnelbanekort. Kortet är i realiteten två kort sammanslagna till ett med skilda "plånböcker".

1) Single Euro Payment Area.

2) Mellanbanksavgift

3) EMV Europay Mastercard Visa, Chip och pin kort

4) EMV Chip och pin kort där chipet på kortet också styr den kontaktlösa delen. Mifare, ett kortsystem utvecklat av NFX (Philips) Mifare är för närvarande det största NFC systemet i bruk. NFX har också samarbete med Sony Felica som är nr 2 och är basen för många japanska och asiatiska system.

Kunden får fortfarande lägga in pengar på två olika konton.

EMV-kortets höga interchangeavgift gör att det fungerar dåligt för småköp. En hybridlösning till. Med Mifare-kortet kan problemet lösas, men då har kortföretagen inte längre kontroll och möjlighet att ta ut en interchangeavgift. Då är det bättre att använda en sämre lösning.

Octopus i Hong Kong har funnits i 14 år och fungerar över hela Hong Kongs trafiksystem och i butiker där småköp är vanliga. 95 procent av befolkningen har kortet, vilket gör det till det mest framgångsrika småköpskortet idag. Systemet finns även i Nederländerna och Dubai. EZ Link i Singapore är baserat på samma system.

Moversa är ett annat bra exempel på samarbete för att skapa ett effektivt system för mobila betalningar. Sony och NFX, som levererar de flesta av korten för kollektivtrafikens olika system, har skapat ett gemensamt bolag för att utveckla chiptekniken för mobila betalningar.

Med samarbetet tas ett stort steg direkt över de kortbaserade lösningarna direkt till mobila betalningar. Med tekniken tillgänglig kan vi hoppa över ett kostsamt steg i utvecklingen mot ett kontantlöst samhälle.

Mobila betalmedel med telekombolag som huvudaktör

Med dagens mobilanvändning har många aktörer sett mobilen som det naturliga steget för betalningar. Mobilen är en produkt vi alltid har med oss och som idag är en mindre dator som kan anpassas till att vara bärare av olika tjänster, som till exempel betalning, rabattkuponger, presentkort etc.

Mobilen är också oberoende av vem som ger ut tjänsten, det kan vara telekombolaget självt som står för tjänsterna, genom kortbolag eller banker. Möjligheterna till riktig konkurrens stärks avsevärt när leveransplattformen går från dem som ger ut kort till en neutral plattform som mobiltelefonen.

Det är intressant att se nya lösningar där en aktör från en helt annan bransch stiger in och sköter betalningar som en del av sitt tjänsteutbud. Med detta kommer också kravet på ökad effektivitet. För de nya aktörerna krävs att de inte lägger sig som en extra nivå ovanför bankerna

och ökar kostnaderna för handeln. Effektiviteten i lösningen är det som ska driva utvecklingen.

Asien i allmänhet, och Japan i synnerhet, har tagit steget till mobila betalningar, mycket beroende på en struktur där banker tidigare inte hade möjlighet att ge ut betalkort. Den regeln försvann i början av 1990-talet. Numera kan japanska banker ge ut kort. Ett resultat är att det stora japanska telekombolaget NTT DoCoMo har etablerat sig på betalmarknaden, genom att köpa upp delar av de kreditinstitut som normalt ger ut betalkort.

DoCoMo har ett system som kallas ID. Det består av en mobilplattform som har plats för ett antal tjänster, från kreditkort som Visa till tunnelbanekort som Pasori, och som kan ta emot rabattkuponger från olika leverantörer genom Torukan. En smart plattform för kundens olika behov.

Dock finns det även lösningar på platser i t.ex. Afrika. M-PESA i Kenya, är ett sådant exempel. Safaricom och Vodafone har tagit fram ett system som ger möjlighet till överföringar och betalningar i ett land där mobiltelefonnätet är en av de få infrastrukturerna som fungerar. Överföring från den som jobbar i staden till sina föräldrar i hembyn kan nu ske på några sekunder i stället för att avsändaren ska behöva ge sig ut på en farofylld resa med kontanter till hembyn. På ett enkelt sätt kan sedan mottagaren få ut kontanter eller betala direkt med pengarna de fått.

Säkerhet genom hela betalkedjan

Säkerhet i ett betalsystem är en nödvändighet. Men till vilket pris? Handeln betalar ett högt pris för den säkerhet som kortföretagen borde leverera i den tjänst vi köper. Vad får vi tillbaka? Får handeln del av de lägre kostnader som kortföretagen får del av när handeln investerar i nya säkerhetsrutiner. Nej, vi får den säkerhetsstandard som borde ha levererats i tjänsten från början. En klart dålig deal, men den som utnyttjar sin dominerande ställning kan sälja sand i öknen.

I utvecklingen av framtidens betalmedel behöver handeln vara delaktig i utveckling av både tekniska system och betalstrukturer. I både EMV och SEPA har handeln inte varit involverade, trots starka påtryckningar.

Är egna system det enda sättet för handeln att få sin röst hörd?

EMV-chipkort har ökat säkerheten för kortbetalningar, men handeln litar inte fullt på betalssystemet. Tyvärr finns risker med att använda ett enda system. EMV riskerar att bli en trojansk häst som handeln tar till sig med förespegligen att den ökar säkerheten. Problemet är att EMV inte är en öppen standard, utan ägs av EMVCo, som i sin tur ägs av de stora kortföretagen. En licensieringskostnad är vanlig för användandet av chipteknologin och vi kan säkert förvänta oss kostnader för detta i framtiden.

I Visas manifest för hur företaget vill utveckla sina kortaffärer, beskrivs EMV som en grundplattform som andra teknologier ska byggas runt. EMV ska bli standard för alla betalningar. Kontaktlösa kort byggs runt EMV-tekniken. Andra teknologier beskrivs som osäkra. Det är endast system och teknologier som används av VISA och Mastercard som är riktigt säkra. Med den upplevda säkerheten får vi på köpet en hög interchangeavgift och en läsning till EMV-systemet.

Sanningen är att det finns flera bra och säkra system som är billigare för alla inblandande, men de kontrolleras inte av de stora kortföretagen, alltså utmålas dessa system som osäkra. Bankerna själva ser att de behöver mer flexibilitet när de ska möta sina kunders behov; kunder som kommuner med betalningar i skolor och andra offentliga inrättningar, kunder som handlare med konsumeter som betalar och många andra. Tyvärr kan enbart EMV-systemen inte leverera denna flexibilitet, men de kan låsa upp handeln i ett kostsamt tekniskt system för en lång tid framöver.

Handeln behöver säkerhet, och det är bankernas sak att leverera, men på ett sätt där vi kan lita på att det är det bästa systemet för samtliga som förs fram.

Kan handeln och bankerna samarbeta för att skapa ett effektivare betalssystem?

Svaret är ja om förändring sker från dagens system och arbetsmetoder. Idag vet vi att bankernas sätt att ta betalt inte på något sätt avspeglar

ett jämbördigt partnerskap. Handel och konsumenter blir grovt utnyttjade av de stora kortföretagen och de banker som sköter verksamheten åt dem. Vi vet också att nya aktörer och ny teknik är på väg in på marknaden. Vi vet också att EU-kommissionen och ett antal konkurrensmyndigheter i Europa och övriga världen sätter press på bankerna att leverera en tjänst som följer gängse konkurrenslagstiftning. För att vi ska kunna ha ett långsiktigt samarbete mellan handel och banker krävs lika villkor. Dagens situation är inte en bra grund för vidare samarbete.

Vi har visat vad handeln vill, vilka möjligheter som finns och vilka åtgärder som behövs göras inom den närmsta framtiden, för att handeln och bankerna ska kunna gå åt samma håll mot ett effektivt betalssystem till gagn för alla parter.

Alternativet är att handeln hittar andra partner. ■

Större aktörer på morgondagens betalmarknad

11

Framtidens betalmedel kommer att innebära en helt ny konkurrenssituation för den europeiska finanssektorn. Bankerna kommer inte att ha monopol på betalfunktionerna framöver. Ny teknik kan komma att göra banken mindre viktig i betalningsögonblicket. Men den skärpta konkurrensen är naturligtvis av godo för konsumenten – den ökar produktiviteten och kunden får mer för pengarna. Nästa tekniska steg i kortbetalningssystemet kommer att visa vilka framtidens aktörer blir.

Jan Lidén
koncernchef, Swedbank

DRYGT 60 PROCENT av alla betalningar ”över disk” i Sverige sker idag med kort. Nu har också en ny generation chipförsedda kort introducerats, som öppnar möjligheter för nya betaltjänster framöver. Vi har idag också början till ett heltäckande paneuropeiskt betalsystem – SEPA – som kommer att ge ett gränslöst Europa när det gäller överföring av olika transaktioner. Vi har tagit första steget in i morgondagens betalsystem.

Det finns ingen som numera ifrågasätter att elektroniska kortbetalningar som bygger på den nya generationens teknologi kommer att fortsätta att öka. Anledningen är uppenbar: dagens betalsystem är till fördel för samtliga intressenter – för handeln, för bankerna och för kunderna.

En fortsatt ökning av elektroniska betalningar ”över disk” är alltså ett givet framtidsperspektiv. Men utöver detta kommer det att ske stora förändringar i systemet. Drivkrafterna är uppenbara:

- *En fortsatt snabb teknisk utveckling*
- *Fortsatt harmonisering av regler och lagar inom EU*
- *En gemensam marknad med skärpt konkurrens*

Ny teknik växer fram

Tekniken är central. Den måste vara enkel att hantera för alla. Den måste också upplevas som säker i den meningen att kundernas och handelns tillgångar skyddas. Tekniken måste också vara snabb för att kortbetalningar ska fungera rationellt i butikerna och på andra ställen där kortbetalningar görs.

Den nya EMV-tekniken med chip på korten ger allt detta. Men den öppnar också nya möjligheter. Chipet kan bära information tillräckligt så att handeln kan välja att lägga in erbjudanden och särskilda bonusprogram för kunderna. Här kan också lagras säkerhetsinformation så att man framöver inte blir beroende av direktkontakt mellan butiken och kundens konto. Chipet kan helt enkelt laddas med information om hur mycket pengar som kan konsumeras i efterhand. Man kan ansluta sig till banken vid behov och uppdatera informationen i chipet.

Det möjliggör att använda kortet i helt nya fysiska miljöer: på bussen, i kiosker, i olika former av automater etc. Detta kommer att öka användningsmöjligheterna betydligt och också göra hanteringen mer attraktiv både för dem som tar emot kortbetalningen och för kunden.

Att ladda ner pengar för att snabbt och enkelt kunna göra småköp utan uppkoppling för kontroll via banken tror jag kommer att fungera om inte alltför många år. Den dag då elektroniska pengar kan föras över från person till person har sedlar och mynt blivit onödiga – och jag tror att den dagen kommer ganska snart.

Kanske blir kortet inte enda bäraren av en sådan teknik. Mobiltelefonen, som många människor dagligen bär med sig, är det man tänker på först som en alternativ bärare av betalmedel. Här är vi bara i begynnelsen. Kanske kommer det att utvecklas enkla och användarvänliga handdatorer som växer samman med mobiltelefonen. Mycket av tekniken finns redan idag, det gäller bara att finna de enkla applikationerna, så att tekniken kan hanteras av alla.

På vissa marknader och i länder som ännu inte har utvecklat kortbetalningarna kanske kortbrickan inte kommer att vara så dominerande som hos oss. Det är tänkbart att man där helt enkelt hoppar

över några generationer av den elektroniska betalningen och direkt applicerar morgondagens teknik.

Det finns också en rad andra fantasieggande tekniker för betalningar som bara är i början av sin utvecklingskedja som radiovågor, fingeravtrycksläsare och andra biometriska verifieringsmetoder.

På väg mot en marknad

Genom bland annat det paneuropeiska betalsystemet SEPA har vi tagit ett stort steg mot en harmonisering av de lagar och regler som styr de finansiella aktörerna i Europa. Ambitionen bakom de nya regelverken är att skapa en gemensam marknad inom Europa. Framtidens betalmedel kommer därför att innebära helt nya konkurrensförutsättningar för den europeiska finanssektorn. Det kommer att starkt påverka också svenska finansföretag, även om vi ännu inte är anslutna till den gemensamma europeiska valutan euro.

Framöver kan vi knappast räkna med att bankerna får någon slags monopol på betaltjänster eller delar av betaltjänsten. Idag är individens eller företagets bankkonto helt centralt för betalsystemet. Nya lösningar kommer att göra tekniken allmängiltig och kontot kan komma att ersättas med annan information – som exempelvis pengar nedtankade direkt på kort eller mobil. Närvaron av banken blir då inte självklar i betalögonblicket.

Den skärpta konkurrensen är naturligtvis av godo för konsumenten. Den ökar produktiviteten och användarna får mer för pengarna vid betalningen.

De som idag har stora inkomster av att betala ut och transportera pengar måste på sikt ompröva sin affärsidé. De elektroniska betalningarna kommer att växa ytterligare på kontanternas bekostnad. I Sverige har vi kommit ganska långt på den vägen. Det kostar idag mycket lite att betala och med den nya EU-harmoniseringen betyder det också att det ska kosta lika mycket att sända en betalning utomlands, som att göra den inom det egna landet.

Den nya betalstandarden gör det möjligt för aktörerna att använda

samma infrastruktur och självklart kommer detta ytterligare att sänka kostnaderna för betalningar. När det gäller kortbetalningar har det länge funnits gemensamma regler, men sedan har de nationella företagen och varumärkesföreningarna valt delvis olika lösningar som skapat konkurrenshinder. De nordiska länderna är ett bra exempel på det. I både Danmark, Norge och Finland har det varit svårt att ta sig in. Nu börjar dock dessa hinder stegvis att vittra sönder. Och harmoniseringen kommer att fortsätta att utökas.

Tuffare konkurrens om betalningarna

Även om bankerna inte kommer att ha monopol på alla betalfunktioner framöver kommer de naturligtvis att finnas med i konkurrensen. Man kommer att koppla speciella funktioner till kortet, något som är attraktivt för innehavaren – det kan vara ett utseende eller en speciell funktion. Dessa särskilda incitament ska öka kundens lojalitet till banken.

Men samma logik finns också för andra konkurrerande företag inom betalsektorn. Ett detaljhandelsföretag kan via chipet skapa en exklusiv relation till kunden på precis samma sätt som banken. Hittills har detaljhandelskedjor skapat kort som har en begränsad användning inom den egna kedjan. Bankerna har arbetat med att få sina kort så allmängiltiga som möjligt. Nu har allt fler detaljhandelskedjor börjat koppla sina kort till exempelvis Visa eller MasterCard och på så sätt få en bredare användning för kortet. Butikskedjorna har upptäckt att det är en affär för dem även när kunden handlar i andra butiker.

De företag som på allvar kommer att konkurrera med bankerna om kortaffären är de som har mycket stora kundbaser och många transaktioner – det kan vara detaljhandelskedjor eller energibolag.

Kortaffären består ju inte bara av kortutgivning utan också av inlösen av genomförda köp. Resurserna att samla in alla genomförda köp, sortera dem och dra rätt belopp från rätt kund och sätta in rätt belopp till rätt butik kräver stora datorresurser. Av de sju inlösare som idag verkar i Sverige är sex beroende av extern dataservice för sin verksamhet. En-

dast en – Swedbank – har idag egna resurser för inlösenverksamheten. Framöver kommer sannolikt också detta område att konkurrensutsättas. Eftersom inlösen är en verksamhet som ger stora skalfördelar blir det sannolikt några få paneuropeiska inlösare som kommer att dominera – varav några troligen är utpräglade dataprocessföretag.

Inlösenkostnaden är den kostnadsdel i den så kallade fyrpartsmodellen som oftast är utsatt för diskussion. Den kortutgivande banken vill ha så god ersättning som möjligt i så kallad interchange (inlösarens avgift till kortutgivaren) medan inlösenföretagen strävar efter att hålla låga kostnader för handeln.

Idag har Visa och MasterCard mycket starka positioner med sina respektive välfungerande kontrollsystem. Det förekommer diskussioner inom Europa att samla upp äldre nationella system och skapa ett samarbete för att konkurrera med Visa och MasterCard. Det krävs dock en del för att rubba Visa och MasterCard-systemen. Det enda hotet mot dessa system idag är att de båda jättarna som en följd av sina starka positioner börjar kräva för höga avgifter så att både banker, handel och konsumenterna börjar reagera på kostnaderna. I en sådan affärsituation kommer det alltid att dyka upp alternativa leverantörer.

Idag har cirka 80 procent av Sveriges banker en egen kortutgivning för sina kunder. I genomsnitt har varje svensk 2,5 kort – uppemot 10 miljoner kort är utgivna av bankerna. Handel har givit ut cirka 13 miljoner kort. Bankernas kort svarar för cirka 80 procent av alla transaktioner. Framöver kommer allt fler banker att sluta med kortutgivning på grund av skalnackdelar och istället sälja andra bankers kort. Det blir färre aktörer som har stora kortvolymerna. Det behöver inte vara banker som ger ut korten utan kan vara bankägda företag. Kreditkortet domineras av några få paneuropeiska aktörer med mycket stora volymer. Inom tio år kommer 95 procent av köpen ”över disk” att göras elektroniskt.

Att övergången till elektroniska pengar dröjer beror på att kontanterna i Sverige av slutanvändarna fortfarande upplevs som gratis. På elektroniska betalningar är priset ganska tydligt både för handeln och för konsumenterna. När det gäller kontantbetalningar upplever slutkunden att dessa är utan extra kostnad.

Kontanter kostar miljarder

Bankerna har idag miljardkostnader för kontanthantering. Dessutom är det både onödigt och riskfyllt att flytta sedlar och mynt runt i samhället. För ett antal år sedan började bankerna att prissätta checkar, som då var ett spritt betalmedel. På något år försvann i stort sett hela den komplicerade checkhanteringen.

Ingen har hittills vågat ta steget att i stor skala börja ta betalt för kontantuttagen. Jag är dock övertygad om att den dagen kommer. Redan nu ser man tecken på att acceptansen för att ”det kostar att betala” har ökat – dels genom att kostnaden för de elektroniska pengarna finns och dels genom att betalningar via internetbankerna blivit så uppskattade. Det är enkelt, effektivt och ger dessutom en snabb översikt över det historiska betalflödet för varje individ. Kunderna har också lärt sig att det kostar att växla pengar till andra valutor och att det numera till och med kan kosta i uttagsautomaten om man väljer fel automat. Det kostar också att ta ut pengar via sitt kreditkort.

Inom Swedbank har vi medvetet byggt vårt system för elektroniska betalningar. Vi har strävat efter ett system som varit säkert och effektivt. Vi startade Babs för att förse handeln med en god teknisk miljö som var snabb och säker.

Men nästa tekniska steg, när det gäller betalningar, kommer att vara så stort att många banker kommer att ifrågasätta om betalningshanteringen är en affär för dem över huvud taget, eller om andra specialiserade aktörer ska få ta vid i kraft av större komparativa fördelar. Inom de närmaste tio åren kommer vi att få svaret. ■